

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Чернівецький університет імені Ю.Федьковича

Кафедра

ДИПЛОМНА РОБОТА

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ

«МАГІСТР»

тема: Еволюція громадянського соціуму в Україні у контексті російсько-української війни: волонтерський рух та його виміри

Виконав:

Керівник

Чернівці, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ІСТОРИЧНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ВОЛОНТЕРСТВА В УКРАЇНІ.....	10
1.1. Поняття волонтерської діяльності, її науковий зміст і класифікація....	10
1.2. Становлення та функціонування волонтерства в Україні.....	19
РОЗДІЛ 2. ВОЛОНТЕРСЬКИЙ ТА ДОБРОВОЛЬЧИЙ РУХ В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ.....	32
2.1. Особливості волонтерського руху в умовах російсько-українського конфлікту.....	32
2.2. Створення добровольчих формувань в Україні.....	41
РОЗДІЛ 3. ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	51
3.1. Форми волонтерства і взаємодопомоги у відповідь на повномасштабне російське вторгнення в Україну.....	51
3.2. Зміцнення потужностей волонтерства через залучення ресурсів цифровізації та мережевих технологій.....	61
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	74

ВСТУП

Волонтерство є унікальним явищем, яке певною мірою не знає кордонів і не залежить який рівень матеріального достатку. Характерно, що періоди підвищення розвитку волонтерського руху в основному припадає на час загострення непередбачуваних та кризових ситуацій у суспільстві, військових дій у державі, тощо. Саме тоді відбувається об'єднання групи людей, які допомагають тим, хто цього найбільше потребує. Організації волонтерів дуже швидко реагують на різні потреби громадян, надаючи їм як матеріальну чи інформаційну допомогу.

Актуальність теми. На сьогодні стан в якому перебуває населення України та держава в цілому, кидає виклик всьому громадянському суспільству. Характерно, що громадянський сектор який знайомить нас з волонтерським рухом відіграє ключову та важливу роль в вказаному процесі. Стан в якому зараз перебуває держава, досить часто змушує людей до виникнення нових та позитивних ідей, активізації помітних організацій, які дбають про «болючі теми», які є в суспільстві. В результаті чого волонтерський рух в Україні почав пробуджувати націю та став важливим індикатором кардинальних трансформацій в еволюції громадянського соціуму українського суспільства.

Розвиток українського волонтерського руху в період збройної російської агресії дослідники умовно поділяється на два етапи; I етап розпочався у 2013 р з подій Майдану та Революції Гідності пізніше анексією Криму та окупацією частини Донбасу (березень 2014 р.) та тривав до 2016 р., коли ситуація на фронті певною мірою стабілізувалася, а збройний конфлікт перейшов у «заморожену» фазу. Період 2014-2016 рр. був ознаменований безпрецедентним «спалахом» волонтерської активності українських громадян.

Повномасштабне військоке вторгнення росії на українські землі 24 лютого 2022 року мало не лише ключові геополітичні наслідки, але й дуже великий вплив на українське суспільство. Переживання війни, яка триває досі

є екстремальним досвідом, дослідження якого може бути помічним для вивчення і розуміння суспільств, на які вплинула загарбницька війна. Потрібно зазначити, що суспільний і технологічний розвиток та зміни у військовій справі пройшли за період з часу останніх військових конфліктів такого великого масштабу у Європі, зробили події в українській державі ще більш важливими для нашого аналізу.

Потрібно відзначити, що повномасштабна збройна російська агресія проти України ініціювала другу велику хвилю волонтерського руху в Україні, який відновився фактично миттєво, масово, з новою силою і потужністю. Разом з тим набутий досвід в сфері волонтерства протягом 2014-2016 рр. став надзвичайно міцним підґрунтям для цього.

Таким чином дослідження волонтерського руху та його виміри у контексті російсько-української війни: є актуальними як для міжнародної спільноти, яка працює над осмисленням поточних подій, які відбуваються в Україні, що мають глобальне значення, так і для української історичної науки, особливістю якої є вивчення України та українського суспільства.

Об'єкт дослідження – еволюція громадянського соціуму в Україні на початку ХХІ століття під впливом новітніх суспільно-політичних феноменів.

Предметом дослідження – сучасна волонтерська діяльність як системоутворюючий елемент у контексті розвитку громадянського суспільства в умовах повномасштабної російсько-української війни.

Мета дослідження – комплексно проаналізувати характер, зміст та базові напрямки волонтерського руху в Україні у контексті розгортання російсько-української війни.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- проаналізувати основні поняття волонтерської діяльності, її науковий зміст та класифікацію;
- визначити й охарактеризувати становлення та функціонування волонтерства в Україні;

- провести системний аналіз волонтерського руху в умовах російсько-українського конфлікту;
- проаналізувати процес створення добровольчих формувань в Україні та їх вплив на захист України;
- охарактеризувати основні форми волонтерства і взаємодопомоги у відповідь на повномасштабне російське вторгнення в Україну;
- визначити шляхи зміцнення потужностей волонтерства через залучення ресурсів цифровізації та мережевих технологій.

Джерельна база вивчення. Розвиток волонтерського руху та зокрема волонтерська діяльність розкрито у наукових працях Горелова Д., Корнієвського О. [29, 30], Денисенко А. О., Кін О. М. [37], Жужи Л. [44], Томіна В. Ю., Пашаєва А. З. [108], Трубнікова О. А. [110] та інших вчених, які досліджували окремі аспекти громадянського суспільства то його інституційної основи, зокрема: Колодій А. Ф. [55], Скрипник О. [100].

Волонтерський рух розглядався також у контексті розвитку громадських інститутів. Цим питанням займалися: К. Павлюк [72], В. Голуб [28], О. Паславська [77, 78], Н. Грищенко [33, 34], І. Тохтарова [109] та ін. Дуже часто волонтерство розглядається як форма самоорганізації населення, завданням якої є допомога менш захищеним верствам населення. Дослідники вказаної проблеми наголошували на постійному та тривалому розвитку та популяризації волонтерства в Україні, що обумовлювалося не тільки міжнародною політикою але й зростанням ролі громадянської свідомості населення щодо волонтерства.

Цікавою в цьому плані є дисертаційне дослідження В. Редзюк, яка наголошує, що одним із аспектів міжнародної співпраці є участь молоді у волонтерських рухах [98].

Сучасні історики розглядаючи феномен волонтерства в умовах російсько-української війни наголошували на його особливостях, що тісно пов'язанні із самоорганізацією, пошуку шляхів допомоги тим хто потребує її та участь у створенні належних побутових умов для наших військових. Про це

йдеться у наукових напрацюваннях М. Козачук [53], О. Ванюшиної [10], Д. Горєлова, О. Корнієвського [29-30], О. Панькової, О. Касперовича, О. Іщенко [73-76] та ін. З іншого боку, аналізуючи трансформаційні процеси, які відбуваються в українському суспільстві під впливом останніх подій, більшої уваги потребує вивчення та становлення волонтерських організацій як громадських інститутів які будуть допомагати в першу чергу військовим.

Розкриваючи зміст нашої роботи слід звернутись до проблеми добровольчого руху, який досліджувався істориками у контексті загального аналізу російсько-української війни та здебільшого поверхнево охоплює це питання. Важливими ґрунтовними дослідженнями є праці Ю. Стасюка, які розкривають організаційні засади, правові основи, особливості, причини формування, підготовку та участь добровольчих батальйонів, їх склад та їх участь у боях на Сході України [105-107]. У своїй дисертації фахівець розкрив процес становлення добровольчого руху, його розвиток та процес інституалізації у силових структурах нашої країни. Вивченням цього питання займалися А. Богдалов [6], Г. Корба [56], О. Васильченко [11], Ю. Смелов [101] та ін. Частково цю проблематику у своїх працях розкривали Є. Магда [60] і Я. Потапенко [88].

Особливе значення при висвітленні цього питання займають також спогади добровольців, які воювали на сході нашої Батьківщини. Їхні історії, висвітлено у низці книг, зокрема: «Люди волі: шляхи на війну» М. Ухмана [114], «Побратими. Історії українських воїнів» за загальною редакцією В. Буряченка [79] тощо.

Теоретичні основи волонтерської діяльності стали також предметом наукового інтересу таких вітчизняних фахівців як В. Бех [5], Л. Буркова [8], З. Бондаренко [7], Л. Жужа [44], Р.Г. Драпушко [39] та ін.

Практичні аспекти волонтерського руху знайшли своє відображення у наукових працях З. Бондаренко [7], Н. Вайнілович [9], Н. Говорун [26], І.В. Мазій [61-63] та ін.

Правове поле волонтерського руху представлене законодавчими актами, зокрема Загальна декларація про волонтерську діяльність, а також законів України «Про волонтерську діяльність», «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг»; «Декларація прав людини», «Про соціальну роботу з дітьми, сім'ями та молоддю», «Про соціальні послуги», «Про громадські об'єднання». Дуже корисними для нашої роботи є звіти, як здійснені за результатами національних досліджень, зокрема, «Волонтерство в Україні» (Волонтери ООН, 2014 р.), «Волонтерський рух в Україні» (GFK, 2014 р.) [13, 14, 82-84, 87, 91-97].

Важливою працею для написання магістерської роботи є монографія «Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження» [31], яка пов'язана, насамперед, з недостатністю в сучасній науці досліджень, які б розкривали комплексний характер волонтерської діяльності в Україні в контексті безпекових викликів. Проблеми теоретичного та методологічного обґрунтування дослідження інституту волонтерства та волонтерської діяльності є актуальними як з погляду розбудови Української державності, так і в контексті становлення національної ідентичності. Особливої актуальності монографії надає використання міжнародно-правового досвіду. Проблематика видання має також велике значення в системі науково-методичного забезпечення національної безпеки України. Сама ж волонтерська діяльність досліджується як соціальний феномен і складова соціальної роботи, акцентується увага на підходах до розуміння волонтерської діяльності, класифікації та особливостей здійснення добровільної допомоги. Дане наукове видання розглядає державно-правові засади волонтерських організацій, міжнародний досвід волонтерства, напрями удосконалення нормативно-правового й інституційного забезпечення такої діяльності в Україні.

Потрібно відзначити, що сьогодні тема волонтерства є дуже популярною, а самі волонтери є дуже затребувані в нашому українському суспільстві. Тому зібравши значний масив джерел та літератури ми підготували комплексне дослідження на тему «Еволюція громадянського

соціуму в Україні у контексті російсько-української війни: волонтерський рух та його виміри»

Методологія і методи дослідження. Методологічною основою магістерської роботи слугують законодавчі та нормативно-правові акти України: «Конституція та закони України», «міжнародно-правові акти з питань розвитку та підтримки волонтерського руху», «акти Президента України», «Кабінету Міністрів України», «центральної влади», «сучасна теорія державного управління у сфері національної безпеки та феномену волонтерської діяльності», а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з питань еволюції громадянського соціуму в Україні у контексті російсько-української війни.

Підготовка магістерського дослідження потребувала використання різних наукових методів та підходів: історичного (за допомогою якого відбулось вивчення, формування та розвитку волонтерського руху за хронологічною послідовністю), діалектичного (який допоміг з'ясувати причини виникнення волонтерського руху, а також головні тенденції його розвитку у майбутньому); системного (під час вивчення сутності феномену волонтерства та розгляду волонтерства в системі еволюції громадянського соціуму).

Під час написання роботи було використано цілу низку загальнонаукових та спеціальних методів, які дозволили всебічно вивчити історичні, теоретичні аспекти волонтерства. Метод аналізу допоміг в опрацюванні наукових праць щодо теми мого дослідження; метод синтезу використовувався для систематизації мого дослідження; спостереження та узагальнення – для осмислення міжнародного та українського розвитку волонтерства; конкретизація – даний метод допоміг в написанні конкретних висновків та пропозицій, які головним чином торкаються державної політики щодо волонтерства.

Наукова новизна досліджених результатів полягає в тому, що магістерська робота є комплексним дослідженням базових вимірів

волонтерського руху в Україні, та аналізі його вимірів у контексті російсько-українського конфлікту та військових дій.

Практичне значення. Матеріал роботи може бути використаний для розробки навчальних курсів для студентів-гуманітаріїв, а також може бути використаний для подальшого наукового розгляду історії волонтерства, його сучасних домінуючих напрямів і форм, висвітлення реалій і перспектив. Сучасний розвиток волонтерських служб. Отримані результати будуть корисними вітчизняним волонтерським організаціям у процесі розробки власних стратегій у контексті викликів сучасної цивілізації, в якій перебуває українське суспільство.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ІСТОРИЧНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ВОЛОНТЕРСТВА В УКРАЇНІ

1.1. Поняття волонтерської діяльності, її науковий зміст і класифікація

У даному розділі здійснено огляд існуючих в сучасній літературі понять таких як «волонтер», «волонтерство», «волонтерський рух», «волонтерська допомога».

Сьогодні Україна переживає найважчий період після своєї незалежності, починаючи з 2014 року у нас триває загарбницька війна, у якій росія здійснила тимчасову окупацію Криму та частину Донбасу, а після 24 лютого 2022 розпочалась повноцінна війна з росією, яка стала дуже серйозним випробуванням для кожного українця та для держави України в цілому.

Історію та початок волонтерського руху у Світі важко простежити, через те що не було фіксації. Серед суспільства завжди виділяються люди, які допомагають іншим і роблять це на благо [20].

Основоположником та засновником волонтерства є відомий громадський діяч Жан Анрі Дюнан – швейцарець за походженням. Так, 24 червня 1859 року французька війська зіткнулися з австрійською армією біля Сольферіно, місто яке розташоване на півночі Італії. Анрі Дюнан, був дуже вражений кривавими подіями війни та почав організувати допомогу пораненим солдатам.

У 1862 році Анрі Дюнан опублікував свою книгу «Mémoires de Solférino», з цього моменту почалася його кампанія, яка мала заручитися підтримкою міжнародного корпусу волонтерів для допомоги солдатам на війні [19, с.44].

У лютому 1863 р. Анрі Дюнан заснував Міжнародний комітет допомоги пораненим, а вже у 1876 році комітет прийняв свою нинішню назву Міжнародний комітет Червоного Хреста. Безсумнівно, наведені факти

свідчать про те, що Жан-Анрі Дюнана можна вважати засновником волонтерства. Саме він закликав почав закликати до миру, безпеки, а саме головне свободи та справедливості для всього людства. Крім того, як громадський діяч він отримав першу Нобелівську премію миру за «внесок у мирну співпрацю між народами». Ми рекомендуємо розпочати дослідження феномену волонтера із з'ясування його етимології. Термін «волонтер» походить від латинського «voluntarius» (воля, бажання), у перекладі з англійської. Під волонтером розуміється волонтер, добровільний учасник, тобто особа, яка добровільно допомагає іншим і добровільно проводить свій вільний час у суспільно корисній діяльності [19, с.45].

У багатьох наукових джерелах та на різних сайтах зустрічається інформація про «volontaire», слово французького, що в перекладі означає «волонтер», «претендент».

Усі наведені визначення є правильними і виражені в енциклопедії таким чином: «Волонтер це особа, яка добровільно допомагає людям які цього потребують. Волонтером виступають фізичні люди, яка добровільно здійснюють благодійну допомогу з надання різних послуг громадянам, організаціям та суспільству в цілому.

Багато дослідників звертались до самого поняття «волонтер», «волонтерська діяльність». Так, історик В. В. Вашкович охарактеризовує волонтерську діяльність як «незвичну форму благодійництва, яка є добровільною та безоплатною та надається людям які того потребують з метою покращення їхнього життєвого стану» [12, с.6]

Інші фахівці такі як Болотова В. О., Ляшенко Н. О. та Байдак Т. М. пов'язують волонтерство як окремий «самостійний вид соціальної діяльності, що пояснюється відсутністю винагорода (винагорода грошова має бути набагато нижчою за вартість роботи), спонтанністю та деякою вигодою від діяльності (групової чи (окремої)). Для тих, хто її отримує, це вважається винагорода, або для суспільства в цілому це – середовище.» [2, с.4].

З точки зору В.Голуб., волонтерська робота – це «благодійна добродійна діяльність, яка здійснюється окремими особами або групою людей на меценатських благодійних засадах, без оплати та заохочення, на користь та процвітання громади або самого суспільства» [28, с.8].

Відомі істоти, як Горінов П., Драпушко Р. зазначають, що «Волонтерство - це суспільно-корисна, систематична та вольова благодійна діяльність фізичних та юридичних осіб, яка сприяє виконанню роботи та громадянам, організаціям та суспільству в цілому.» Це здійснюється через надання послуг» [31, с.23].

За визначенням Горелова Д.М., волонтерство – це «особлива форма благодійності, яка є безоплатна та добровільна, та у якій одержувач волонтерської допомоги активно працює на благо інших з метою покращення його становища» [36, с.14].

Голованова Т.П., Гапон Ю.А, які досліджують феномен волонтерства, визначають волонтерство як «суспільно корисну діяльність, яка не спрямована на позитивні досягнення інших цілей людей, окрім загального блага». Волонтерська діяльність не може бути діяльністю в національних інтересах, не має впливу політичного забарвлення та базується на загальнолюдських цінностях та інтересах» [27, с.30-32]

Козачук М. розглядає волонтерство як соціокультурну практику, охарактеризовуючи її як «індивід або діяльність добровільного і взаємопов'язаного характеру, яка спрямована на розв'язання соціальних проблем окремої групи населення та залежить від соціальної рамки. Вона трактується як «звична поведінка групи людей». Культурний фон, особливо людські цінності, норми поведінки та традиції історично конкретного суспільства» [53, с.52]

Сірко В. С. для характеристики поняття волонтерської діяльності пропонує таке визначення: «Волонтерська діяльність – це добровільна, усвідомлена, цільова та безкорислива, суспільнокорисна діяльність суб'єктів

щодо безкоштовного надання допомоги на користь отримувача волонтерської допомоги» [104, с.6

Грищенко Н. І. вважає, що «волонтерство – це ефективний та ключовий спосіб об'єднання людських зусиль і ресурсів суспільства та держави у вирішенні певних соціальних завдань, мобілізації громадської ініціативи та соціальної консолідації людського суспільства, метод впливу на процес підвищення ефективності соціальної політики і в цілому – досягнення благополуччя суспільства» [34]

У результаті зміни політичних реалій життя в Україні трактування поняття «волонтерська діяльність» набуває нових рис. Так, О. В. Панкова, О.Ю. Касперович та О.В. Іщенко зазначає, що «під волонтерством сьогодні в Україні розуміють, насамперед, добровільну діяльність громадян або державних органів прямо чи опосередковано» [75, с.25].

Щодо допомоги цивільним особам, внутрішньпереміщеним особам та військовослужбовцям, які постраждали внаслідок військових конфліктів».

У статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» зазначається, що «волонтерська діяльність це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, яка здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги» [14]. Поняття «волонтер» трактується так: «Волонтер – фізична особа, яка на добровільних засадах та умовах здійснює соціально спрямовану діяльність, яка є неприбутковою шляхом надання волонтерської допомоги».

Отже, дослідники виявили такі ознаки волонтерства: волонтерство як вид благодійності, некомерційний та неприбутковий вид діяльності, соціально спрямований характер та базування на особистій мотивації, вільному виборі, власних бажаннях. Результати волонтерської роботи приносять користь людям і суспільству в цілому. Добровільна допомога надається лише тим громадянам, які її потребують.

Для розуміння змісту та особливостей волонтерської роботи необхідно розглянути її види та форми. Існує кілька класифікацій волонтерської роботи,

заснованих на різних характеристиках. Залежно від організатора діяльності розрізняють індивідуальне волонтерство, волонтерство на основі волонтерських організацій та корпоративне волонтерство.

Перші два типи волонтерства відрізняються за своїми організаційними принципами, будучи спонтанними (самоорганізація людей) або організованими (діяльність ініціюється соціальними інститутами, активізується та стимулюється в навчанні чи на роботі, а також за підтримки місцевої влади).

У цьому контексті волонтерська робота може бути пов'язана з самостійним пошуком людьми, які займаються волонтерською діяльністю ресурсів, необхідних для її здійснення та може бути реалізована тільки за наявності створеної на правовому інституційному рівні ресурсної бази. Природа поняття «волонтер» визначається сукупністю характеристик діяльності, яку виконують волонтери, тому різноманітні форми волонтерства є важливими в сучасних ситуаціях, особливо під час кризи. Сучасні науковці та історики вважають волонтерство соціально-психологічним явищем, тобто певною системою соціальної взаємодії, що базується на добровільній допомозі у форматі «індивід-особі», сучасне волонтерство має передусім груповий характер. Добровільна допомога включає роботу чи послуги, які виконуються або надаються добровільно та безкоштовно на користь інших людей або їхніх організацій [19,с.45].

Волонтерська діяльність буває індивідуальною та колективною, її можна розглядати як спосіб підтримки, надання допомоги громадянам, піклування, взаємодії між людьми для вирішення певних проблем, які виникають на різних рівнях – локальному, державному, регіональному, індивідуальному.

Для кращого висвітлення розвитку волонтерства ми звернулись до «Загальної декларації волонтерів», яку було прийнято на XVI Всесвітній конференції волонтерів у 2001 році в Амстердамі (Голандія): «Ми прагнемо розвитку волонтерства, яке: викликає залучення всієї спільноти до виявлення

та вирішення її проблем; надає право голосу для тих, хто не може говорити сам за себе; дозволяє іншим брати участь у суспільному житті як волонтери; доповнює, але не замінює, відповідальні дії інших секторів та зусилля оплачуваних працівників; дозволяє людям набувати нових знань і навичок та повноцінно розвивати свій особистий потенціал, самостійність і креативність; сприяє родинній, громадській, національній і глобальній солідарності» [120].

У сучасній Україні діє велике число волонтерських організацій, вони виступають потужними складовими українського суспільства, головним чином забезпечуючи потреби українців тих, які цього потребують. Однак, наявними є також окремі протиріччя, розв'язання деяких із них доволі широкого переліку та потребують більш глибокої та розгорнутої відповіді. Серед протиріч назвемо:

1. Розбіжність між формальним «волонтерством» традиціями радянської системи «волонтерства» та необхідністю сучасних концепцій розвитку волонтерства які базуються на основі відповідальності, освіченості, духовної особистості в умовах сучасного громадянського суспільства.

2. Реальні можливості держави і суспільства щодо розвитку систем волонтерської допомоги та необхідність реалізації напрямків і засобів підвищення продуктивності сучасних форм волонтерських рухів у контексті соціальної адаптації індивідів Конфлікт між статями. Нове життя в цивілізованій державі.

3. Традиційні моделі волонтерства та моделі, які використовують останні наукові розробки в таких галузях, як соціальна робота, соціологія та психологія, для реалізації волонтерства як інтелектуального, соціального та культурного елементу. Формування нового громадянського суспільства [111].

У радянські часи людину, яка брала участь у конфліктах усередині капіталістичних держав особливо на чужій території, називали «добровольцем». Відповідно до словника іноземних слів 1989 року,

«волонтер» означає особу, яка на добровільних засадах бере участь у військовій службі чи волонтерській діяльності. Військовий аспект волонтерства відображено в понятті «волонтер». Нині волонтерство – це не просто участь у бойових діях, а також надання допомоги військовослужбовцям, зокрема під час здійснення державою оперативних дій на своїй чи чужій території.

Незважаючи на свою попередню роль цивілізаційного запобіжника від російської агресії, волонтерські організації нині стають вагомими складовими громадянського суспільства в Україні, створюючи інноваційну архітектурну структуру соціальних просторів [109].

Сучасне громадянське суспільство є високоорганізованою, багатшаровою системою. Як і інші соціальні організми, він має багато системних характеристик, важливих для громадянського суспільства, таких як його цілісність, стабільність і відтворюваність.

На думку українського професора С. Костючкова, наявність різноманітних громадських організацій, особливо політичних партій, профспілок і клубів, дозволяє громадянам задовольняти різноманітні потреби та інтереси, незалежно від їхніх особистих уподобань та амбіцій.

Хочемо підкреслити, що гуманітарний підхід до волонтерської допомоги визнає найважливіші аспекти людського життя та спрямований на забезпечення гуманних умов для всіх. Держави та громадянське суспільство мають велике зобов'язання підтримувати збройні сили, особливо під час війни.

Державні інституції та організації громадянського суспільства мають вирішувати різноманітні та складні виклики, що виникають під час війни, та надавати всебічну та систематичну підтримку збройним силам у різних аспектах. Тому в наш час потрібні нові підходи [76, с.114].

Характерно, що відомі дані, які свідчать про те, що громадянське суспільство в країні, яке дуже активно функціонує у сфері суспільних відносин, розвинулося та приділяє значну увагу волонтерству. Сила

самоорганізації українців, як зазначають дослідники, свідчить про те, що вони подолали дуже серйозні виклики сучасності та продовжують зміцнюватися та гуртуватись.

Прикладом цього є відродження сильної Української Армії та її подальше зміцнення. Добре відомо, що від свідомої волонтерської допомоги до ефективного самоврядування та до якості нашого життя лише один крок. Прикладом можуть бути масштаби діяльності волонтерів в Україні за 2014 рік, які засвідчують: «рівень свідомості в українських співгромадян значно збільшився, про це свідчать і дані про світовий індекс благодійності, який кожного року вираховується Charity Aid Foundation (Благодійний фонд, що був заснований 1924 року у Великій Британії)» [109].

Можна додати, що за даними САФ Україна зайняла 43 місце за обсягом волонтерського руху та його роботи, і це тільки показники станом на 2014 р. Можемо припустити, що на сьогоднішній день цей показник покращився, оскільки події останніх кількох років спонукали українське суспільство в цілому на значне зростання волонтерського руху.

Суть сьогоднішнього періоду вітчизняної історії полягає в тому, що він носить характер перехідного типу. Його часова тривалість залежить від різних чинників, але існують чіткі накреслені часом необхідності побудови системи волонтерської допомоги, зокрема – збройним силам України, яка б відповідала вимогам міжнародних конвенцій. Назвемо основні ознаки волонтерської допомоги нового типу: 1) охоплення волонтерською роботою максимального числа осіб, яким потрібна допомога; 2) урізноманітнення форм та методів волонтерської допомоги різним категоріям населення; 3) діагностика та визначення соціальних потреб об'єктів волонтерської допомоги; 4) державна фінансова підтримка нових волонтерських центрів у різних регіонах країни; 5) організація наукової підтримки діяльності волонтерських організацій [110, .205].

Зазначимо, що взаємодопомога і турбота про свого ближнього, є головними звичаями суспільної діяльності, які існували в нашій країні постійно.

Потрібно відзначити, що в 2003 році вийшла «Постанова Кабінету Міністрів №1895», яка офіційно підтверджувала волонтерську діяльність. Крім того також було сформульовано «Головні положення, які регулюють волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг», та відповідно до чинної постанови «КМУ від 06 липня 2011 року № 711» утратило свою чинність у зв'язку з ухваленням Верховною Радою України Закону від 19 квітня 2011 року за №3236-VI «Про волонтерську діяльність» [48].

Сучасна українська дослідниця І. Тохтарова наводить досить цікавий узагальнений портрет сучасного європейського волонтера: «середній вік – 38 років; 75% волонтерів мають вже досвід роботи понад 5 років; серед волонтерів зустрічаються представники 150 національностей; волонтери ООН є представниками більше 100 різних професій; 16% волонтерів – це молодь віком від 18 до 29 років. За країнами походження волонтери ООН розподіляються наступним чином: з Північної Америки – 2%, з Латинської Америки – 6%, Арабські держави – 6%, Азія – 17%, Європа та СНД – 20%, Африка – 49%» [109].

Зазначимо, що головний Закон України «Про волонтерську діяльність» 2011 року зазначає, що волонтерська робота: це «добровільна, соціально спрямована, в першу чергу неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги», а волонтерська допомога – це «робота та послуги, що безоплатно виконуються та надаються волонтерами» [48, с. 1.].

Уряд України, відомства, установи, організації та головні посадові особи та керівники відповідають за підтримку та розвиток волонтерської діяльності громадян, забезпечення їх прав та свобод, зацікавленість у волонтерській діяльності. Крім того, вони також підтримують ці зусилля на законодавчому рівні. У волонтерський рух в Україні в найпершу чергу

входить студентська та учнівська молодь, яка бере участь у ньому з метою посилення соціальної активності у суспільстві та сприяння вирішенню соціальних проблем людей.

Революція Гідності, конфлікти на Сході України, нинішня російсько-українська війна – все це свідчить про значну роль українських волонтерів. Громадські організації, які діють в усіх регіонах України, наприклад молодіжні та скаутські групи. Вони також можуть займатися такими видами діяльності, як політична активність чи історичні дослідження, спортом, військово-патріотичними та екологічними справами, а також розвитком населених пунктів та вирішенням місцевих чи регіональних проблем завдяки децентралізації та розвитку самоврядування.

Потрібно зазначити, що з метою вшанування людей, які займаються волонтерством. Світова спільнота 5 грудня 1985 року запропонувала урядам багатьох країн відзначати цей день «міжнародним днем волонтерства» За статистичними даними Організації Об'єднаних Націй, на сьогодні налічується близько 140 мільйонів волонтерів, які працюють без усілякої вигоди для себе та допомагають тим людям, які цього потребують [96].

Феномен волонтерської діяльності є наукового затребуваним та багатоаспектним предметом, який широко розглядається серед дослідників. Відтак проблема дефінування та диференціації понять є доволі актуальною та містить різноманітне смислове означення та індивідуальний підхід.

1.2. Становлення та функціонування волонтерства в Україні

Початок становлення волонтерства в Україні своїм корінням сягає глибини віків. Українці в минулому займались волонтерством, допомагали один одному, тощо. Розквіт волонтерства в країні фіксує рівень розвитку в ній громадськості як сфери соціальних відносин.

Нині волонтерський рух в Україні посідає важливе місце в житті країни. Найактивніші учасники волонтерського руху беруться за найскладніші завдання суспільно-політичного характеру. Це свідчить про високу

організаційну силу активістів, яка стала міцнішою під впливом викликів сучасності. Кожен історичний період виникнення та функціонування волонтерського руху в Україні свідчить про ефективність свідомого волонтерства та якість життя населення [50].

Волонтерська робота склалася як вияв безкорисливої турботи про людей, які з різних причин не можуть забезпечити собі умови для проживання при вирішенні різноманітних соціальних проблем. З цієї причини знайдуться люди, які нададуть вам велику допомогу, як матеріальну, так і духовну.

Історичний розвиток волонтерства в Україні розглядають ряд дослідників, завдяки чому їхні наукові дослідження дали змогу представити історичний поступ цього явища в цілому. Історично добровільна допомога завжди була характерною рисою людства. Волонтерська робота в Україні також має давню історію [64].

В Україні людей, які займалися суспільно корисною справою, називали по-різному доброчинцями, громадськими діячами, благодійниками, меценатами, приватними благодійниками [52, с.23].

Перші витoki волонтерства на теренах нашої держави пов'язані з слов'янськими племенами, які турботливо піклувалися про немічних, полонених та покалічених тощо. Слов'янські племена були милосердними та при потребі надавали захист та забезпечували всім необхідним для існування тих людей які цього потребували.

Аналіз еволюції волонтерського руху в Україні дуже пов'язаний із християнством, яке відіграло вагому роль в історичному становленні першого. Першими волонтерами можна вважати віруючих людей, які мріяли створити власну систему підтримки, яка би базувалась на засадах любові та взаємодопомоги. Головним принципом християнства є прояв милосердя до ближнього. Потрібно згадати імена святих, які першими робили свій внесок в становлення волонтерської діяльності: Василій Великий, Єфрем Сирін, Іван Златоуст, Григорій Богослов, та ін [50].

Розвиток волонтерства також пов'язаний з такими видатними історичними постатями в становленні української держави, як відомі київські князі «Олег і Святослав, Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Єфрем Переяславський, Володимир Мономах, Мстислав Володимирович, княгиня Ольга, гетьмани Петро Сагайдачний, Іван Мазепа» та багато ін.

У XII–XIII ст. Галицько-Волинське князівство перебирає на себе функції княжої благодійності. Серед відомих галицьких князів, які займались благочинністю є Ярослав Осмомисл, Данило Галицький та Володимир Волинський та ін. Беззаперечно вони наслідували свої попередників та також будували притулки, надавали медичну допомогу, їжу, одяг, вчили грамоті та влаштовували на роботу людей які цього потребували. Під час татаро-монгольської навали на Україну, яка завдала дуже великої шкоди суспільнополітичному устрою, наша країна перебувала у складному періоді побудови державотворення. Громадянам була потрібна комплексна соціальна підтримка та допомога, саме тому в зазначений історичний час було організовано дуже багато православних громадських об'єднань, відкривалися лікарні та навчальні заклади, шпиталі для убогих незахищених людей та інші благочинні установи [20].

Ваговий внесок у процес становлення волонтерства здійснили відомі князі та гетьмати, такі як Острозький та Вишневецький, Богдан Хмельницький, Петро Сагайдачний та Іван Мазепа. Вони зробили багатенько, а саме для створення нових форм соціального буття; забезпечувався благоустрій тогочасних громадян здійснювався пошук нових шляхів та підходів до боротьби зі скрутним соціальним становищем, тощо.

У науковому дослідженні вітчизняного експерта Моргая (2019) йдеться про те, що «особливий поштовх для розвитку меценатства Україна отримала в козацьку добу XVI-XVII століть». У XIX столітті тут були закладені основи козацької соціальної педагогіки, яка декларувала необхідність захисту потреб, інтересів і прав як окремих осіб, так і груп людей.

У XVI столітті Україна увійшла до складу Речі Посполитої, після чого братство почало займатися благодійністю. «Братства заслужили повагу та широку популярність, піклуючись про вдів і сиріт померлих членів, підтримуючи лікарні та надаючи членам безвідсоткові позики». Братва брали участь у культурному та освітньому житті населення, наприклад, відкривали школи, які були спрямовані на всі верстви населення [67].

Дослідник Н. Говоруха, зазначає, що коли Україна була частиною російської імперії, Україна була і частиною росії, яка нічого позитивного не принесла. Цей широкий громадянський рух об'єднав багатьох відомих і невідомих діячів з моральною місією допомоги своїм співгромадянам. Прикладом такого благодійництва є безоплатна діяльність представників інтелігенції (вчителів, лікарів тощо) у культурній сфері, так звана «народна праця» [26, с.7].

У XVII-XVIII ст держава активно розвивається і з нею починають відкриватись різні навчальні заклади у яких підвищувався рівень професійно-соціальної підготовки людей, які були не байдужі до бідних верств населення та нужденних у соціальному бутті. Наука починає пропагуватись вже не в працях релігійних діячів, а в державних постановчих актах та указах.

Характерно, що з XVIII по XIX століття на теренах України почали з'являтися державні установи, які дбали за соціальну опіку населення. Дані установи були розраховані на різну допомогу убогим, калікам, хворим, та літнім людям. Діяли так звані «робітні будинки», які надавали роботу та притулок недієздатним до роботи. Вже на початку XX століття в Україні була створена широка розгалужена мережа різних організацій, об'єднань, громадських товариств та установ і закладів, які займалися «безкорисливою справою у підтримці суспільного життя інших людей». Здійснювались публічні медичні читання, організовували різні заходи із збору харчування, одягу для людей та інших побутових речей. Відкривали безкоштовні лікарні, школи, притулки, нічліжки тощо [27, с.45-46].

Відзначимо цікавий факт засвідчення волонтерства, який був спрямований на допомогу солдатам під час військових дій в 1919 р. У розпизці читаємо «селяни надавали пожертви другій сотні Окремого куреня Січових стрільців м. Нового – Буга, їхня допомога складалася з 38 хлібів, 12 кусків сала, 11 карбованців і 60 копійок грошей» [29, с.17].

Зародження волонтерської діяльності простежується і під створення різноманих громадських організацій, які опікувалися притулками, лікарнями для малозабезпечених, безкоштовними їдальнями. Відзначимо активну роботу організації Червоного Хреста під час російсько-турецької, російсько-японської та Першої світової воєн. [19, с. 33].

У праці українського дослідника В. Голуба підкреслюється те, що «яскравою сторінкою героїчної праці червонохрестівців були роки Другої світової війни. Так, заслуги вихованок Товариства Червоного Хреста високо оцінив Міжнародний комітет Червоного Хреста, нагородивши 14 з них «Медаллю Флоренс Найтінгейл» – найвищою відзнакою за гуманізм і милосердя» [28, с.9].

Вагомий внесок у зародження волонтерства на землях України зробили видатні українські хірурги П. А. Загорський та М.І. Пирогов, які присвятили своє життя медицині, та надавали допомогу пораненим, полоненим та здійснювали соціальний захист населення. Зокрема, за їх безпосереднього сприяння були створені численні амбулаторії, диспансери, будинки для безпритульних людей.

Товариство «Червоний Хрест» теж користувалось популярністю серед українців. Так в його лави вступили відомі інтелігенти, письменники та педагоги, лікарі, філософи, вчені, політичні діячі, такі як В. Сухомлинський, А. Макаренко, Г. Ващенко та ін., що допомагали знедоленим сирітським дітям. Із товариством «Червоного Хреста» тісно співпрацювали відомі діячі, як М. Скліфосовський, С. Руданський, І. Мечников та багато інших [7, с.56-58].

На колективних підприємствах для охорони громадського порядку в СРСР були сформовані також добровільні народні дружини (ДНД), які надавали важливу допомогу міліції, яка полягала в охороні громадського порядку та заохочувалася керівництвом підприємств і організацій та, головним чином, комсомольськими і партійними організаціями. Варто зазначити, що добровільна робота в СРСР була тісно пов'язана з громадським примусом та не регулювалася на законодавчому рівні жодним нормативно-правовим актом того часу. Радянська влада пригнітила розуміння волонтерської діяльності шляхом застосування до різних людей примусу під час виконання визначених робіт.

Кардинальні зміни в житті суспільства почали відбуватися після проголошення незалежності України. Нестабільність у політичному економічному та суспільному ладі почала призводити до появи нових соціальних інститутів, одним із таких є волонтерський рух. У деяких дослідників зазначено наступне: «волонтерський рух в Україні, як соціальне явище, був закріплений після 24 серпня проголошення Україною незалежності, і відтоді набув вигляду чотирьох головних типів підтримки: громада, сім'я, громадські об'єднання і державні структури» [1, с. 289].

Першою волонтерською структурою став «Телефон Довіри» пізніше Всеукраїнський громадський центр «Волонтер» та Центр волонтеріату «Добра воля» тощо. Головним чином, відкриття даних центрів ознаменувало собою початок волонтерського руху в незалежній Україні [53, с.53].

Історично складається, що найчисельніша група волонтерів це студентська молодь. Зокрема їх діяльність посилила активний рух допомоги багатьом верствам населення, привертаючи увагу держави та небайдужих діячів громади до важливих проблем суспільства. У дисертації Лях (2009) зазначено, що «студентські волонтерські групи працюють при кожному вищому навчальному закладі, в центрах соціальних служб для сім'ї, численних громадських організаціях, дітей та молоді, здійснюючи в основному соціально-педагогічну роботу в просвітницькому,

реабілітаційному, профілактичному та соціально-побутовому напрямках» [58, с.15].

У 1993 р. в Україні почала діяльність програма «Волонтери ООН», головна мета сприяти побудові демократичної політики українського уряду, а також залучати громадськість та використовувати волонтерство у різнопланових проектах. Потрібно відзначити, що програма «Волонтери ООН», робила значний внесок у забезпечення миру шляхом залучення різних фахівців з різних сфер до волонтерства.

Пізніше у 1997 р. розпочав роботу «Всеукраїнський суспільний центр Волонтер», який офіційно зареєстрований 16 грудня 1998 р Міністерством юстиції України. Спочатку ця громадська організація займалась благодійними акціями, проте згодом напрями діяльності розширилися та були зосереджені на збереженні культурної спадщини, профілактиці негативних явищ, організації різноманітних спортивних змагань, вирішенні екологічних проблем та роботі з дітьми та підлітками, а також міжнародній співпраці [59, с.54].

У травні 1998 р. Україна як і більшість країн Європи розпочала впровадження регіональної програма «Ініціативи з роботи на добровільних засадах». Цю програму розробив відомий Нью-Йоркський інституту відкритого суспільства, більш відомого як Фонд Сороса. Основна мета – відновлення волонтерського руху як запоруки громадянського суспільства та незворотності демократичних перетворень, головним чином, збільшення частки добровільної праці простих громадян, спрямованої на вирішення різних суспільних проблем. Головне завдання програми активізація громадської діяльності в українському суспільстві шляхом позитивного розвитку волонтерської роботи, спрямована на залучення різноманітного населення до суспільно корисної праці на добровільних засадах у громадських організаціях, у різних службах соціального захисту та медичній сфері для допомоги у вирішенні проблем суспільства [51, с.104].

При програмі «Ініціативи з роботи на добровільних засадах» було створено Центр волонтеріату «Добра воля», головною метою якого було залучення волонтерів до діяльності громадських організацій. Основну увагу приділено навчанню представників організацій управління діяльністю волонтерів. Для більшої популяризації волонтерського руху в Україні надруковано книгу «Доброчинність в Україні: минуле, сучасне, майбутнє» та підручник «Управління діяльністю волонтерів» [35, с.55].

Потрібно відзначити, що за підтримки Дитячого Фонду ООН в Україні – ЮНІСЕФ та Всеукраїнським громадським центром «Волонтер» у 2000 році вперше в сучасній Україні вдалось реалізувати Всеукраїнську конференцію «Перспективи розвитку волонтерського руху на порозі ХХІ століття», яка присвячена проблематиці волонтерства. У 2001 р. розпорядженням Президента України в державі було організовано проведення Міжнародного року волонтерів.

Волонтерська діяльність в Україні також офіційно є визнаною та закріплена на законодавчому рівні «постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. № 1895» «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг» [14], однак вона втратила свою чинність у зв'язку із прийняттям Верховною Радою України Закону «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 р. № 3236-17. Прийняття даного закону пов'язують із чемпіонатом Європи з футболу, який відбувся в Україні у 2012 році. Головний організаційний комітет «ЄВРО-2012 Україна» надав таку статистику, в якій наведені наступні дані. Для проведення «Євро 2012» було потрібно приблизно в 5,5 тис. волонтерів, охочих стати волонтерами надійшло близько 24 тис. заявок, з яких більшість (90%) були з жителі України та Польщі. В сукупності в Україні під час проведення Євро-2012 було залучено понад 12 тисяч волонтерів, з яких 2879 були волонтери УЄФА [90].

Значний сплеск розвитку волонтерства припадає на кінець 2013 р. – початок 2014 р. та триває до наших. Мова йде події Майдану, революцію

Гідності та війну на сході України. Саме в науковій праці Панькова, Касперович та Іщенко (2016) розглянуто головні причини поширення волонтерського руху в Україні в зазначений час, серед яких: «розбалансованість взаємодії органів державної влади, нездатність вчасно відреагувати на ситуації воєнного конфлікту, невиконання покладених на них зобов'язань для забезпечення соціальної, особистісної безпеки призвели до значного дефіциту ефективних управлінських рішень, неефективності системи забезпечення Збройних Сил України».

Досить цікаво, те що згідно з результатами опитування українців, здійсненого компанією GfK у 2014 році, з 23% опитаних українських громадян, які коли-небудь займалися в житті волонтерством, 9% вперше це зробили саме у 2014 р. у контексті трагічних подій в Україні [75, с.28].

Сьогодні дуже важливо є те, що діяльність волонтерів викликає значну довіру з боку суспільства, допомагаючи основним чином державі виконувати її функції. Українські жителі довіряють волонтерам, вважаючи їх безкорисними, чуйними, самовідданими. Головна мотивація волонтера базується на відчутті громадянського обов'язку перед нацією, воїнами, власним народом. Важливий ще моральний обов'язок перед близькими людьми, що безпосередньо є учасниками бойових дій [72, с.88].

Так відома дослідниця О. Трубнікова виокремлює основні критерії волонтерства, які дозволяють розмежувати волонтерство від інших видів добровільницької діяльності. Критерії полягають в наступному: власній ініціативі; відсутності у суб'єкта, який здійснює волонтерську працю, очікування на фінансову винагороду; суспільно корисному характері роботи; діяльності, що відбувається у вільний час; діяльності, що головним чином, не поєднується із захистом потрібних інтересів та вивченням своїх нагальних проблем; діяльності, яка відображається у різноманітній праці, що не передбачає включеності до ієрархічно-організаційної структури певної установи [110, с. 208].

Розгортання волонтерського руху в Україні, на думку багатьох – це реакція українського суспільства на зовнішні виклики, в нашому випадку агресію, яка сприймалася як виклик самоідентифікації власної нації та народу з однієї точки зору, а з другої точки зору воно зумовлено внутрішньополітичною кризою, внаслідок чого держава не могла ефективно справитись з своїми завданнями та виконувати функції, що були покладені на неї.

Правовий аспект волонтерського руху в Україні полягає в тому, що за дуже короткий термін великі маси населення на природному рівні: різні за віком та соціальним становищем, різними політичними поглядами, перетворилися на міцний злагоджений природно-правовий механізм, основною метою якого є гідне та повноцінне життя людини – українця.

Згідно із діючим українським законодавством «Волонтерами можуть стати громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які є дієздатними. Особи віком від 14 до 18 років здійснюють волонтерську діяльність за згодою батьків (усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника.» [111].

Під час здійснення будь-якої роботи, яка відбувається на волонтерських засадах, громадяни повинні знати свої права та обов'язки, які передбачають цю діяльність. Це може стосуватись різного: як збору коштів, участі у різних заходах, що організуються відповідною волонтерською організацією.

Задля повноцінного здійснення волонтерської діяльності волонтеру можуть повернути витрати на відрядження на території України та за її межами. Витрати пов'язані зокрема: проїзд (включаючи перевезення багажу) до місця здійснення волонтерської роботи; отримання візи; харчування, якщо тривалість волонтерської праці більше, ніж 4 години на добу; проживання, якщо волонтера відправляють в інший населений пункт, і відрядження триває більше, ніж 8 годин; телефонних та поштових послуг, якщо волонтером

проводиться різноманітна волонтерська діяльність відбувається не в межах місця розташування волонтерської організації; проведення медичних оглядів, вакцинації та інших лікувально-профілактичних заходів, що головним чином пов'язані із наданням волонтерської допомоги [108].

Є також випадки, наприклад, коли укладається договір, який передбачає надання волонтерської допомоги органами державної влади або органами місцевого значення, тоді витрати волонтеру можуть відбуватись за рахунок коштів державних і місцевих бюджетів. У залежності від сторони, а саме, хто отримує допомогу, витрати волонтерів можуть покривають за рахунок: міжнародних програм; установ чи організацій, саме з тими з якими складався договір про провадження волонтерської діяльності.

Вказаний договір укладається в обов'язковому порядку у випадку надання волонтерської допомоги: яка стосується ліквідації різних наслідків надзвичайних ситуацій, які мають природний чи техногенний характер; Збройним Силам України, правоохоронним органам; іншим військовим формуванням, органам державної влади в умовах дії особливого періоду, надзвичайного чи воєнного стану.

Вразі загибелі (смерті) волонтера, відбувається грошова виплата одноразова допомога, розмір допомоги сягає 500 прожиткових мінімумів для працездатних осіб.

З 1 січня по 30 червня 2022 року розмір прожиткового мінімуму для громадян України становить 2 481 гривню, таким чином, розмір допомоги становить – 1 240 500 грн). Грошову допомогу отримують тоді сім'я загиблого (померлого); батьки; утриманці [110].

Якщо волонтер здобув інвалідність, то в залежності який ступінь втрати працездатності волонтеру виплачується одноразова грошова допомога: «інвалідність I групи – 250 прожиткових мінімумів, які встановлені відповідно до положень закону для працездатних осіб; інвалідність II групи – 200 прожиткових мінімумів, які встановлені відповідно до положень закону для працездатних осіб; інвалідність III

групи – 150 прожиткових мінімумів, які встановлені відповідно до положень закону для працездатних осіб».

Майже всі волонтери в Україні мають посвідчення, яке підтверджує його особу та вид волонтерської діяльності. Дане посвідчення додатково може підтвердити правовий статус волонтера в Україні [119, с.60-63].

Зазначимо, що від початку повномасштабного загарбницького вторгнення російської федерації на українські землі, відбулись певні зміни до законів України, які стосуються провадження волонтерської діяльності.

Так зокрема, Законом України від 15 серпня 2022 року № 2520-ІХ «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності та діяльності неприбуткових установ та організацій в умовах збройної агресії російської федерації проти України» (набрав чинності 03.09.2022) внесено зміни до Податкового кодексу України.

Проаналізувавши головні 4 пункти закону, виокремо саме головне, що зараз вказані кошти не будуть включатись до загального місячного (річного) оподаткованого доходу платника податків за умови, що в ході реєстрації фізичної особи у Реєстрі волонтерів антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і головним чином, стримування збройної агресії російської федерації, вказаний рахунок зазначається як рахунок, який тільки призначений для благодійної діяльності.

З цього можна зробити висновок, що цей Закон дозволить уникнути надмірного податкового навантаження на волонтерів та організації, що співпрацюють разом з ними. Хоча держава хоч законно підтримала волонтерів і прийняла під їх діяльність спеціальні законні акти «де-юре», але «де-факто» залишилось ще дуже багато проблем, які ще треба піднімати та розглядати.

Таким чином, в умовах повномасштабної війни, яка розпочала 24 лютого 2022 року, дуже складного військово-політичного та соціально-економічного становища, в якому перебуває наша держава та суспільство,

важливими та актуальними залишаються питання волонтерської допомоги, що здійснюється у всіх куточках нашої країни і не тільки, волонтерська допомога надходить в Україну багатьох країн Європи та Америки.

Зазначимо, що адміністративно-правовий статус волонтера у період дії військового стану зазнає змін під впливом суспільства, більшість волонтерів сьогодні своє життя піддають дуже великому ризику, вони інколи ціною власного життя допомагають всім тим, хто потребує допомоги й уваги. Це стосується дуже багатьох факторів, такі як допомога військовим в усьому, перевезення людей із окупованих територій, у більш безпечні місця, забезпечення громадян необхідними товарами першої необхідності та продовольчими товарами, речами, ліками, так, надання людям які постраждали належної та необхідної правової та психологічної допомоги. Щодня волонтери докладають надприродні зусилля, щоб скоріше наблизити перемогу України.

РОЗДІЛ 2.

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ ТА ДОБРОВОЛЬЧИЙ РУХ В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

2.1. Особливості волонтерського руху в умовах російсько-української війни

До подій Майдану головною сферою діяльності волонтерського руху в Україні була підтримка соціально незахищених верств населення та благоустрій громадських просторів. Особливо популярним волонтерський рух був серед молоді, який набув розмаху після Помаранчевої революції..

З початком Революції Гідності розвиток волонтерства набув певних ознак, які свідчать про якісні зміни в українському суспільстві. Розвиток подій на Майдані Незалежності у 2013-2014 роках призвів до формування руху «апатичних громадян», які не лише брали дуже активну участь у масових заходах, а й підтримували людей, які мешкали в наметовому містечку [58, с.14]. Коли ситуація загострилася, був ще сильніший протестний мітинг, від нього залежала доля не тільки Майдану, а й усієї України. Характерно, що в цьому випадку об'єднання, про які йде мова, почали гуртуватися та трансформуватися, формуючи чіткі завдання, зі своєю сферою відповідальності.

Волонтери, добровольці, солдати, нацгвардійці, бійці та патріоти, розглядали агресію з боку росії як спробу імперіалістичного реваншу. Це вплинуло не тільки на особливість організації діяльності волонтерського руху в 2014 р., а також на подальшу інституалізацію та побудову сильних організацій, які підтримують наших військових. Згодом все переросло у дуже потужний волонтерський рух, який почав спеціалізуватися на допомозі військовим, різним категоріям переселенцям, ветеранам, які повернулися з війни та ін..

У 2014 р. українці почали надавали дуже вагоме значення волонтерському руху, про це свідчить дослідження «Волонтерський рух в Україні» на замовлення ООН. Так, 81 % опитаних стверджували, що волонтерський рух є головною складовою суспільства, 85 % – що волонтерство сприяє зміцненню миру, 62 % опитаних визнали роль волонтерів у змінах, які відбулися в українському суспільстві [49].

Потрібно відзначити, що станом на кінець 2015 р. найбільша частка населення українців довіряла соціальним й громадянським інститутам. За даними опитування, яке здійснив Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка за листопад 2015 р. довіра громадян до волонтерів була найвищою (74 %). Крім того, спостерігалось також зростання динаміки довіри до громадських об'єднань та формувань, які від початку російсько-української війни почали активно долучалися до різноманітних акцій, у тому числі благодійних.

У 2017 році, за даними які навів Центр Разумкова, довіра до громадських організацій сягнула 66,7% респондентів, що є найвищим показником серед інших інститутів. У 2020 році цей показник став трохи нижчим – 60. За даними, які здійснював Київський міжнародний інститут соціології (КМІС), довіра до волонтерів у період 2014-2023 рр. є одним із найвищих [50]. Однак, аналізуючи динаміку, помічається також певне зниження довіри у 2017 році, яке пояснюється багатьма факторами суб'єктивного чи об'єктивного характеру (дискредитація різних конфліктів, дискредитація руху шахраїв та окремих політиків тощо).

Потрібно відзначити, що у 2018-2020 років довіра українського населення до волонтерів, які допомагають військовим на сході України, має тенденцію до зростання (з 60% до 74%). Довіра до волонтерів, які займаються іншими сферами включаючи допомогу переселенцям та іншим, також є дуже високою (66% і 67% відповідно). Ці дослідження показали, та підтвердили факт, що люди більше довіряють волонтерам, ніж владі. З цим автор цілковито погоджується.

У 2014 році Україна посіла 103 місце у «Світовому рейтингу благодійних організацій», який проводить благодійна британська організація Charities Aid Foundation (у 2011 році 111 місце) [109].

Таким чином відмітимо, що популярність волонтерства в Україні постійно зростає. За даними головного координатора Волонтерської діяльності Ради Міністерства оборони України Д. Арахмії, станом на травень 2015 року кількість українських громадян, які системно займаються волонтерською діяльністю сягала 14,5 тис. осіб, а членів волонтерських організацій – 2,5 тис. [47].

Потрібно відмітити, що лише в установах соціального захисту населення залучено близько 205 тис. волонтерів, 100 тис. в основному це молодь. Встановити реальний кількісний склад усіх учасників волонтерського руху в Україні сьогодні є дуже непростою справою. До того немає достатньої кількості даних, які допоможуть розкрити динаміку активності самоорганізації громадянських інститутів в Україні, у тому числі волонтерських організацій.

Зазначимо, що законодавче врегулювання волонтерства в Україні є однією із головних проблем як суспільно-політичного, так і правового дискурсу. Головним чином, це пов'язують з неповноцінною увагою держави до розв'язання різних соціальних проблем та надто пізнім офіційним оформленням статусу та поняття «волонтер» у національному праві. Сплеск волонтерського руху та його діяльність у різних сферах зумовили перегляд державою своєї політики щодо волонтерства [77].

Потрібно відзначити, що законодавство, яке врегульовує волонтерський рух здійснюється на ряді міжнародних актів та угод. Характерно що Україна імплементуючи їх, зробила дуже важливий крок до модернізації та розробила відповідну законодавчу та нормативно-правову базу. Ця тенденція допомогла у свою чергу поглибити міжнародну співпрацю. Серед актів міжнародного значення, які врегульовували питання волонтерства зазначимо: «Загальну декларацію прав людини (1948 р.)»,

«Загальну декларацію волонтерства (1990 р. та 2001 р.)», «резолуції та рекомендації ООН». Потрібно відмітити, що світова спільнота розуміє важливість значення волонтерства в наш час стосовно вирішення цілої низки дуже різноманітних соціальних та гуманітарних проблем.

У 2002 році була прийнята «Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 56/38» «Рекомендації щодо підтримки волонтерства», у ній фактично сформулювались основні положення та засади, які характеризують розбудову національної політики у цій галузі. Згідно цього документу уряди країн світу мають підтримувати цю сферу різними всіма можливими способами (матеріальна, соціальна, інформаційна та правова підтримка тощо) [51, с.146-148].

Офіційне визнання волонтерського руху в Україні відбулося після прийняття Постанови Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 року «Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг». Пізніше 19 квітня 2011 року, був прийнятий Закон України «Про волонтерський рух», який офіційно визначив статус волонтера. Всього на різних рівнях діють 82 закони, які регулюють питання у цій сфері [48].

Український дослідник В.Голуб їх об'єднав їх у 5 груп:

- акти, що регламентують волонтерську діяльність;
- акти, що формують функціональне поле волонтерства;
- акти, які гарантують і розширюють права волонтерів;
- акти, які сприяють розвитку цієї сфери і міжсекторальної взаємодії;
- акти, які забезпечують підвищення суспільної ролі волонтерства [28, с.16].

Держава на сучасному етапі підтримує громадську ініціативу щодо волонтерського руху, а також гарантує дуже потрібний важливий захист прав, свобод та законних інтересів всіх волонтерів, волонтерських організацій чи тих, хто отримує допомогу [109].

Питання волонтерства, зокрема його статус та значення для розвитку суспільства в українському суспільстві сталося завдяки популяризації та достатній підтримці волонтерського руху світовою спільнотою.

Характерним, є те що формування міжнародних законодавчих актів, які врегульовують це питання та здійснення їх у вітчизняне право зумовило процес формування державної політики у цій сфері та офіційне становлення волонтерського руху в Україні.

Саме на початку XXI століття відбувся розвиток і подальша інституціоналізація волонтерського руху.

Революція Гідності та початок російсько-української війни відкрили новий етап у розвитку волонтерства, який зумовлений зміною (модернізацією) правової бази. Постмайданний період охарактеризувався не тільки здатністю держави використовувати монопольне право на боротьбу із сепаратизмом. За цих умов волонтерських рух дуже активізувався і почав носити громадський характер. Сформовався він а основі волонтерських груп, які були на Майдані. Його основною рисою під час російсько-української війни є виконання таких функцій держави, а саме правове забезпечення війська, соціальної підтримки військових та переселенців, організація лікування іта реабілітації різних поранених, визволення людей з полону, тощо. Потрібно відзначити, що перші організації подібного типу мали рья переваг, зокрема мобільність та автономність, тощо. За дуже короткий час їм вдавалося забезпечувати всім необхідним наших військових [30, с.66].

Визнаючи роль волонтерської діяльності в забезпеченні обороноздатності країни, Верховна Рада України у 2015 році ухвалила Закон України «Про внесення змін до окремих законів України щодо волонтерської діяльності». За цим документом, для волонтерів, які працюють у зоні бойових дій, було багато соціальних пільг. Ця зміна внесена за пропозиціями волонтерів та самих експертів і є прикладом взаємодії з громадськістю.

Це стосується і соціального забезпечення у разі загибелі чи поранення волонтерів у зонах конфлікту, і вирішених на сьогодні питань самоорганізації

волонтерських рухів, які можуть функціонувати без узгодження з державними органами [48].

Насправді ця зміна стала іноваційною, оскільки вона дозволила волонтерам діяти за планом, розробленим у 2014 році. Модернізація законодавчої бази не повністю вирішила проблему інституціоналізації багатьох рухів, які все ще зберігають автономію у своїй діяльності. Існуюча законодавча база у сфері громадянського суспільства, хоч і вдосконалена, не враховує існуючих виняткових обставин і реалій, які можуть перешкоджати вирішенню поточних проблем.

Станом на 2014 рік волонтерський рух охоплював різні сектори, включаючи військову, картографічну, високі технології, медицину та реабілітацію, самовідновлення, «Чорний тюльпан» (повернення тіл і пошук зниклих безвісти), а також забезпечення продовольством, співпраця з переселенцями, гуманітарна допомога людям, які проживають у зонах бойових дій, евакуація людей із зон конфлікту, виконання конкретних загальнодержавних завдань (забезпечення технікою, допомога з митним оформленням міжнародної допомоги тощо), благодійні ярмарки, спорт та мистецькі заходи, аукціони.

Дослідник М. Козачук виокремив 4 основні напрями роботи волонтерського руху:

- 1) збір всього необхідного та доставлення його в зону проведення АТО;
- 2) надання медичної допомоги всім постраждалим в ході бойових дій;
- 3) допомога всім вимушено переселеним людям;
- 4) пошук людей, які зникли безвісти та звільнення полонених [52, с.54].

До переліченого варто додати й культурно-просвітницьку допомогу та освітню, а саме забезпечення добровольців та військових необхідною літературою, психологічну допомогу, комунікаційну діяльність, формування волонтерських центрів («Тризуб Дентал»).

Різноманітність волонтерської роботи зумовлена не лише спеціалізацією в тій чи іншій сфері, а й необхідністю змінити конкретний застарілий підхід країни до вирішення конкретних побутових проблем учасників бойових дій.

На думку експертів, волонтерство в Україні стало реакцією суспільства на зовнішню атаку, яка сприймалася з одного боку як виклик самосприйняттю, а з іншого – як внутрішньополітична криза, за якої держава не в змозі ефективно виконувати свою місію [53, С. 55].

Усвідомлення власної важливості в останньому державотворенні та забезпеченні обороноздатності країни від зовнішньої агресії лише об'єднало суспільство. Відзначимо, що волонтери стали однією з перших неформальних організацій, яка об'єднала навколо себе дуже багато людей, небайдужих до українських проблем [18, с.87-90].

Таким чином, частина суспільства, розуміючи всі зовнішньополітичні та внутрішньополітичні виклики, які сформувалися після революції Гідності усвідомлюючи важливість захисту територіальної цілісності від російської агресії, бере на себе відповідальність за розвиток поточної ситуації. Це засвідчує зрілість певної частини суспільства, яка починає діяти в інтересах своєї держави, не перекладаючи відповідальність на інші інститути.

Відзначимо деякі позитивні риси, сьогодні окремі волонтерські організацій були залучені до роботи окремих департаментів Міністерства оборони України, які відповідають за постачання Збройним Силам України

Держава створила певні умови для функціонування волонтерських рухів, їхньої інституалізації та діяльності в умовах російсько-української війни. Назвемо найголовніші організації: БФ «Союз волонтерів України», «Крила Фенікса», ГО «Народний тил», «Підтримай армію України», «Волонтерська сотня», «Повернись живим», «Армія SOS», «Народний проект», та ін. Це найбільші волонтерські об'єднання, які діяли з 2014 р. і з часом інституалізувалися, перетворившись у повноцінні організації з власними програмними засадами, завданнями та структурою. Не можна

оминути увагою регіональні організації такі як: («Ультрас», «Правий Сектор», «Національний Корпус», тощо). Діяльність їх полягала у налагодженні комунікацій між різними організаціями, що дозволило уникнути непорозумінь. Тобто, кожна волонтерська структура відповідала за свій напрям роботи, що забезпечувало ефективність їхньої діяльності. Формування таких зв'язків посприяло інтеграції активної частини суспільства та вирішення нагальних проблем [18, с.87-90].

Відзначимо також, що є певні моменти, які не дозволяють волонтерському руху повністю розкритися. Зокрема: скорочення потоків допомоги через поступове врегулювання конфлікту на сході України; закони, які не враховують сучасні реалії та впливають на діяльність організацій, та невідповідність інноваційності та волонтерства; консерватизм в державних структурах; недостатній контроль за долею майна, переданого волонтерам; рівень комунікації між волонтерськими організаціями недостатній (хоча рівень взаємодії високий); конфлікти між громадськими організаціями та державними органами; емоційне вигорання у волонтерів; діяльність шахраїв з дискредитації волонтерського руху; безпека волонтера.

На нашу думку, це пов'язано з відсутністю діалогу між волонтерами, державою та суспільством. Формування комунікації у цьому трикутнику дає змогу, з одного боку, уникнути непорозумінь та запобігти діяльності шахраїв, а з іншого – модернізувати державну політику у цій сфері. Залучення як частини активного громадянського суспільства є не лише метою національної політики, а й підзавданням [71]. Крім того, необхідно вдосконалити правову базу, щоб громадські організації могли стати більш автономними та охоплювати різні сфери суспільного життя.

У своїй докторській дисертації Голуб визначив найбільш раціональні шляхи покращення взаємовідносин волонтерського руху та держави.

1) Розробка та реалізація національної політики у сфері волонтерства вимагає наукового підходу.

2) Використання інформаційних технологій у волонтерській діяльності (розвиток електронного волонтерства).

3) Створення та розвиток добровільних науково-дослідних інститутів місцевого самоврядування.

4) Опанувати теоретичні та практичні аспекти волонтерства в рамках шкільної програми.

5) Державна підтримка молодіжного волонтерства [28, с.13].

Впевнено, що реалізація цих ідей якісно вплине на розвиток волонтерського руху в Україні та посилить співпрацю з органами державної влади. Крім того, враховуючи національну специфіку та зовнішньополітичні виклики, включно з російською агресією, спираючись на європейський досвід, можна буде оптимізувати відносини між державами та волонтерськими рухами.

Водночас очікується поступове згортання діяльності волонтерського руху в міру створення державою механізмів забезпечення та соціального захисту військовослужбовців, учасників бойових дій та волонтерів. У таких випадках активна частина суспільства, яка займається волонтерською діяльністю, повинна спрямовувати свою енергію в інше русло, а держава повинна сприяти цьому.

Найімовірнішою сферою діяльності може бути громадська, підприємницька чи професійна діяльність, а також діяльність в органах виконавчої влади, органах місцевого самоврядування чи початок політичної кар'єри [24, с.233].

Отже, протягом Революції гідності та російсько-української війни, українське волонтерство набуло унікальних рис. В основі громадянського суспільства лежить самоорганізація суспільства для виконання конкретних завдань, покладених на державу. Хоч державою налагодився державний механізм забезпечення військових всім необхідним, а саме: матеріальною, правовою, соціальною, технічною, культурною підтримкою, актуальність роботи волонтерських організацій не втрачається через низку прогалин у

внутрішній політиці. Волонтерський рух, який організувався упродовж 2014–2021 рр. напрацював цілу систему тазв'язки, а отже може частково розвантажити головні державні структури або співпрацювати з ними.

2.2. Створення добровольчих формувань в Україні

Потрібно нагадати, що після Майдану, росія скориставшись слабкістю України почала пропагувати «русский мир» на Донбасі. Почались перші сутички на сході України. Крім того, російські війська здійснили окупацію Криму. В цьому контексті слід відмітити, що уряд України та вся політична еліта не готова та навіть, певною мірою, не була неспроможна реагувати на зовнішньополітичні виклики. Суцільні розбіжності, які відбувались в цей час в уряді і не тільки зумовили неефективність реалізації заходів щодо захисту не тільки територіальної цілісності України та і всього інформаційного простору.

Водночас українське суспільство, яке було готове взяти на себе цю відповідальність за захист території України та державного суверенітету, сформувало «інструментальний» ресурс (через спеціальні громадські інститути та об'єднання не інституційного характеру), що дозволило вирішити надзвичайно важливі завдання національного значення. Наслідком цього відбулося формування «неурядових складників оборони», до яких увійшли волонтери та добровольчі формування. Вони акумулювали всю енергетику Революції Гідності та стали потужним засобом зміцнення обороноздатності України [23, с.30].

Формування перших добровольчих загонів відображає історичну традицію військової самоорганізації, яка характеризувала повстанський рух 1918-1920 рр.та боротьбу УПА за незалежність. Добровольчий рух в Україні об'єднав людей абсолютно різних за поглядами, віросповіданням, національністю чи громадянством (у добровольцях воювали громадяни інших країн [11, с.16]. Єдина спільна ідея, яка лежить в їх основі, – захист України від зовнішньої російської агресії.

З одного боку, чинниками, що вплинули на створення добровольчих батальйонів стали громадські об'єднання, органи місцевого самоврядування, партії, обласні державні органи та ЗСУ, НГУ, МВС, СБУ, організації, які опосередковано впливають на формування устремлінь волонтерських підрозділів.

Дослідник Васильченко О. зазначає, що навесні 2014 р. сотні «оборонцівців» та низка зацікавлених громадян стали основою багатьох добровольчих загонів [11, с.16].

Серед найбоєздатніших добровольчих сил назовемо найголоніші: Добровольчий український корпус «Донбас», «Айдар», «Азов», «Правий сектор», «ОУН», «Кривбас», «Аскер», батальйони «Крим», «Скажена згряя», «Грузинський легіон» та ін.

На середину серпня чисельність добровольців становила близько 4 тис. вояків. У вересні чисельність військовослужбовців десантно-штурмових підрозділів сягнула приблизно 7670. У 2015 році в районі бойових дій перебувало близько 30 десантно-штурмових батальйонів.

Станом на 2021 рік лише військова частина «Правий сектор» зберігає статус добровольчої, не приєднавшись до жодного українського військового підрозділу. Згідно з Положенням ДУК «Правий Сектор» створено «з метою захисту території України, національної безпеки та інших життєво необхідних інтересів українського народу і діє згідно зі «статтею 65 Конституції України» [46]. У цілому добровольчі підрозділи вийшли за класичні рамки військових організацій, інтегрувавши навколо себе громадські, волонтерські організації. В цьому і полягає унікальність даного явища, оскільки формування та підготовка, а саме головне діяльність добровольчих батальйонів здійснювалася виключно при повній взаємодії зі суспільством та з різними громадянськими інститутами тощо. Досвід добровольчих батальйонів є надзвичайно цінним для реформування української армії, оновлення статуту та створення головне нових підходів до захисту країни. З іншої сторони, це яскравий приклад взаємодії цивільного

суспільства та воєнізованих формувань, який варто використати у подальших процесах державотворення.

Таким чином, волонтерський рух стає не лише чинником зміцнення обороноздатності країни, а й невід'ємною частиною розвитку громадянського суспільства [54, с.97].

Громадське ставлення до волонтерів у період 2014-2021 років було дуже високим. Недаремно у 2014 році під час виборів до Верховної Ради України увійшли добровольці. Проте волонтерський рух викликав багато дискусій у політичних та громадських колах.

Це пояснюється, з одного боку, формуванням негативного іміджу волонтерів у російських та проросійських ЗМІ в Україні, а з іншого – нерозумінням влади подальших дій щодо волонтерів.

Відсутність конструктивного рішення щодо все більшої інтеграції волонтерського руху в суспільно-політичному суспільстві лише поглиблює розрив між владою та волонтерськими формуваннями.

Інформація яка зазначається у звіті Міжнародного центру оборони та безпеки (ICDS), до 2017 року рівень довіри населення до волонтерських організацій поступово знижувався, хоча й залишався на низькому рівні [60, с.169].

Серед добровольців була також частка іноземців, які брали участь у бойових діях як у складі офіційних військових формувань, так і в добровольчих військових формуваннях.

За оцінками різних джерел, тільки в 2014 році їх кількість становить від 100 до 1000 легіонерів. Чеченський і Грузинський батальйони стали важливою частиною добровольчого руху і були першими іноземними організаціями, легалізованими у військовій організації. Відзначимо наступні підрозділи іноземних добровольчих армій: «Грузинський корпус», «Грузинський легіон», «Шалена зірка»(Чеченський корпус), батальйони ім. Джохара Дудаєва (чеченські війська, хоча й інтернаціональні за

національним складом), та батальйон шейха Мансури (чеченські війська), «Погоня», тактична група «Білорусь» (білоруські війська) тощо.

Багато іноземців, особливо росіяни, білоруси, поляки, угорці та американці, воювали в Україні у добровольчих батальйонах (ДУК «Правий Сектор» «Донбасу»). Потрібно відзначити, що «іноземні добровольці» слід розглядати окремим питанням, яке потрібно окремо вивчати [6].

Наразі сформована законодавча база, яка дозволяє легалізувати «легіонерів» у владних структурах України: ЗСУ, Національний університет, МВС тощо.

Однак насправді існує дуже багато бюрократичних перешкод, які дуже заважають не лише офіційно легалізуватись, а й проживати на території України. У цьому випадку повернення на батьківщину громадян росії чи білорусі може мати неприємні наслідки.

Потрібно також відзначити, що українські волонтери та активісти розгорнули спеціальну кампанію яка займається умовами проживання іноземців, які воюють на Сході України [16, с.207].

Відзначимо, що держава зробили також важливий внесок щодо участь легіонерів у захисті державного кордону та територіальної цілісності України приймаючи ряд законодавчих актів, зокрема Закон України «Про внесення змін у деякі законодавчі акти України стосовно проходження військової служби у Збройних силах України іноземцями та особам без громадянства», Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо правового статусу іноземців та осіб без громадянства, які приймали участь у захисті територіальної цілісності та недоторканності України» [20].

Проте іноземні волонтери залишаються незахищеними державою, про що свідчать екстрадиція за запитом росії, бюрократичні перешкоди для

легалізації та відсутність соціального захисту. Тим не менш, деякі іноземці залишаються невід'ємною частиною України, залишаючись на її території [6].

Добровольчі об'єднання виникли на основі найактивніших та найпатріотичніших верств українського населення, які вбачали в російському вторгненні загрозу не лише незалежності, а й самобутності українського народу. Враховуючи некомпетентність держави у 2014р, завдяки добровольчих батальйонів і відбулось стримання російської агресії на Сході. Потрібно відзначити, що добровольці зробили дуже багато для захисту України, збереження здоров'я та безпеки українських громадян, які є активною частиною суспільства. Точкою відліку стало 14 березня 2014 року, коли перші 500 волонтерів Майдану вирушили на полігон Нова Петрівка. Першою волонтерською базою стали активісти Майдану, які були у складі «Самооборони» та «Правого сектора». Хтось афганець, хтось колишній військовий, хтось резервіст.

Відомий дослідник Ю. Стасюк пояснив причину виникнення волонтерського руху: імперська політика росії, втручання в внутрішню та зовнішню та політику; окупація Криму, збройне вторгнення на сході України та ін.. Швидке формування добровольчих сил пояснюється не лише історичною традицією самоорганізації суспільства перед лицем зовнішніх чи внутрішніх викликів, а й існуванням багатьох націоналістичних організацій, які розвивали своїх членів у дусі патріотизму. Підготовка до служби на захисті Батьківщини, в тому числі дисципліна [107, с.155-157].

Попри це, участь іноземних легіонерів у боях за незалежність України лишаються не захищеними з боку нашої держави. Основними недоліками є різні бюрократичні перешкоди, що не дозволяють легалізуватися, відсутність соціальних гарантій тощо. Всупереч цьому, більша частина іноземців залишається на території України і є невід'ємною складовою добровольчого руху в Україні [6].

Дуже довго вирішувалось питання статусу добровольців. Так, згідно з українським законодавством, добровольцями, вважались організації та групи

активістів, які воюють на сході України, захищають суверенітет держави і територіальну цілісність України, але не підпорядковуються Міністерству оборони України, Міністерству внутрішніх справ України чи іншим установам. У 2015 році держава хоча визнала добровольців учасниками антитерористичної операції, але не створила оптимального механізму для отримання ними цього статусу.

Юридично добровольці, які не були легалізовані як силовики, були законно визнані державою. Проте на практиці була дещо інша тенденція. Родини добровольців часто не могли довести участь і загибель своїх рідних під час виконання бойових завдань. Одним із прикладів є ситуація із загиблим у 2014 році бійцем «кіборгом» Сергієм Табалою («Север»), який отримав Зірку Героя України, але не отримав статус учасника бойових дій через неповнолітність. Подібних ситуацій багато і щодо відмови у наданні статусу учасника бойових дій добровольцям. Хоча закони змінилися, ці проблеми все ще існують. Крім того, документ не стосується статусу іноземних волонтерів, тому він, ймовірно, не стосується іноземних волонтерів. Проте участь в антитерористичних операціях у підрозділах Збройних Сил України, МВС України, державних ВНЗ та пред'явлення військового квитка має автоматично гарантувати соціальну безпеку [106, с. 127].

У 2018 році було прийнято Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення національного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей», а у 2019 році – Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів» (Що стосується правового статусу іноземців та осіб без громадянства, які брали участь у захисті територіальної цілісності України, то існує окрема прогалина, через яку виникають проблеми при отриманні статусу учасника бойових дій, а також військовослужбовців). Загалом ухвалення цих двох документів є одним із кроків держав до діалогу з волонтерами. Однак правова та законодавча база потребує певного вдосконалення, а країна має

розробити механізми інтеграції волонтерів у сектор національної безпеки чи суспільно-політичне життя країни. Звичайно, волонтери та ветерани допомагають добровольцям у бюрократичному процесі отримання статусу учасника бойових дій. Але це дуже довга процедура яка потребує значних зусиль і витрат (нотаріальне посвідчення свідків не є безкоштовним), а тому становить певну перешкоду для ветеранів-добровольців [114, с. 250-252].

Хоча участь добровольців у російсько-українській війні викликає неоднозначні суперечки в суспільстві та серед експертів, їхня мотивація є одним із важливих факторів захисту країни. Незважаючи на поступове згасання конфлікту на сході, значення волонтерського руху залишається. Це пояснюється, з одного боку, внутрішніми цінностями, якими керуються волонтери, а з іншого – загрозою нового вторгнення російської армії. Враховуючи поточні геополітичні конфлікти, ризик виникнення нових конфліктів і переростання їх у масштабні війни є дуже високим.

У зв'язку з цим держава використовуватиме знання, навички та досвід волонтерів, ветеранів ЗСУ, НГУ, МВС та інших сил для модернізації системи національної безпеки у відповідь на виклики зовнішньої політики сучасності [22].

Феномен стихійних рухів в Україні в умовах російської агресії став фактором розвитку громадянського суспільства та усвідомлення власної відповідальності перед країною. Самоорганізація окремих груп населення для захисту територіальної цілісності країни, захисту власної ідентичності та національних цінностей створювала ресурси, які могли частково виконувати функції держави в критичні моменти. Це дало змогу зупинити поширення сепаратизму та російську агресію у 2014 р. [18, с.145].

В умовах загарбницької російсько-української війни добровольці відіграли важливу роль у збереженні територіальної цілісності, придушенні сепаратизму, застосуванні зброї проти інформаційних кампаній Кремля, руйнуванні міфів і стереотипів російської пропаганди. Формування добровольчого руху мало певну раціонально-емоційну основу і створювало

умови для розвитку громадського суспільства, відповідального за власні рішення та дії. Соціологічні дослідження показують, що з 2014 по 2021 роки добровольці, солдати та нацгвардійці не лише користувалися великою повагою у громадськості, а й користувалися високою довірою.

Потрібно відзначити, що феномен волонтерства поширений в Україні з початку 2000-х років і поступово набирає популярності серед молоді. Зростання волонтерства спостерігалось в періоди високої соціальної напруги (2004-2005, 2013-2014), воєн і міжнародних подій (наприклад, Євро-2012). Водночас, у зв'язку зі збільшенням волонтерства, починаються зміни і в державі [16, С. 208].

У сучасних реаліях існує багато проблем, з якими стикаються волонтери, держави та суспільства, як-от комунікація, взаємна співпраця та розробка стратегій подальшої діяльності. Волонтерський досвід є цінним у формуванні національної політики, безпеки, гуманітарної допомоги, соціального забезпечення тощо. Безумовно, волонтерство є ланкою в трансформації соціальних інститутів і має бути предметом національної політики. Тому волонтерський рух є частиною громадянського суспільства.

Особливість цього явища в Україні пояснюється запитом суспільства на певні цінності: відповідальність, жертвність, енергійність, цілеспрямованість.

Добровольчий рух став явищем новим в українському суспільстві та за короткий час організувався і активно протистояв поширенню сепаратизму та російській агресії. Це явище стало, з одного боку, продовженням історичної традиції організації суспільств для захисту території від загарбників, а з іншого – формуванням ефективних сил, здатних вести повномасштабну боротьбу.

Фахівці виділяють 3 категорії добровольців:

- 1) Особа, яка добровільно йде на військову службу.
- 2) Особа, яка сформувала добровольчий загін.

3) Іноземці, які захищають територіальну цілісність України [16, с. 209].

Незважаючи на високу суспільну довіру до волонтерів, це явище досить суперечливе. На це є декілька причин: 1) Російські та проросійські ЗМІ створили негативний образ. 2) Нерозуміння державою подальших заходів щодо добровольчих груп. 3) Занепокоєння урядовців щодо подальших дій добровольців після закінчення війни.

Тим часом відсутність комунікації між владою та добровольчими силами лише поглиблює дискусію з цього приводу. Частково цю проблему вдалося вирішити шляхом легалізації добровольчих батальйонів. Однак наразі залишаються невирішеними питання щодо соціального забезпечення учасників добровольців. Підготовка добровольчих груп сформувала правову дискусію. Проблеми включали легалізацію свободи пересування (особливо для іноземців) у правоохоронних органах та соціальне забезпечення іноземців та їхніх сімей. Формування законодавчої бази, яка регулює зазначені питання, відбувалося протягом 2014-2019 років.

Відповідне законодавство відповідає, але не завжди відповідає реальній ситуації, коли частина добровольців не може отримати статус учасника бойових дій, а іноземці – посвідчення на проживання в Україні, лише вказує на бюрократичні перепони, наприклад, неможливість цього зробити [31, с. 138-140].

Це питання було порушено у 2019 році Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо правового статусу іноземців та осіб без громадянства, які приймали участь у захисті територіальної цілісності та недоторканності України» і Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», як стверджують більшість фахівців ці закони допомогли частково вирішити дану ситуацію. Ми можемо розглядати це як

один із кроків для подальшого розвитку законодавства у цій сфері та інтеграції волонтерів у сферу національної безпеки [21].

Зрозуміло, що в майбутньому законодавство у цій сфері вдосконалюватиметься. Подальша розробка цих документів має здійснюватися за участю волонтерів, військовослужбовців, волонтерів та юристів, які працювали над цими питаннями.

Таким чином, з точки зору державотворення та розвитку національних збройних сил особливо актуальним є вивчення добровольчих рухів з урахуванням таких особливостей, як самоорганізація, ведення бойових дій, зв'язок з іншими силами.

Добровольчий досвід є практичним інструментом для підготовки майбутніх професійних військових та використання власного досвіду для продовження подальших реформ відповідно до стандартів НАТО.

Тому це питання потребує подальшого вивчення не лише з точки зору історії розвитку загарбницької російсько-української війни, а й з точки зору історико-правового та політичного забезпечення, подальшого розвитку та впливу на розвиток та розбудову української армії.

РОЗДІЛ 3.

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАН

2.2. Форми волонтерства і взаємодопомоги у відповідь на повномасштабне російське вторгнення в Україну

Вранці 24 лютого 2022 року Російська Федерація здійснила тотальний наступ на Україну по всій протяжності спільного кордону та з території Білорусі.

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року на всій території України було введено воєнний стан строком на 30 діб [91]. Після цього Верховна рада ще кілька разів продовжувався військовий стан, який триває до сьогодні.

Масштабне вторгнення Росії на українську територію є глобальною проблемою, що впливає на життя світової спільноти, насамперед європейської спільноти, і є найсерйознішим викликом стабільності Європейська стабільність і безпека.

Тому для серйозної відсічі збройній агресії Росії та протидії її наслідкам необхідна мобілізація наявних ресурсів на всіх рівнях – від локального до глобального.

Одним із найпотужніших проявів мобілізації внутрішніх соціальних ресурсів громадянського суспільства є процеси самоорганізації, спрямовані на вирішення найгостріших проблем, пов'язаних із збройною агресією та потребами відбудови України після війни.

Яскравим проявом такої самоорганізації став «вибух» українського волонтерства, який виявив потужну силу громадянського суспільства як суб'єкта суспільних перетворень в Україні [111].

Попередній досвід зафіксував наступне, що волонтерський рух – це гнучкий та ефективний внутрішній механізм соціальної самоорганізації громадян України, що мобілізує і спрямовує ресурси для збереження життя і здоров'я громадян, для розв'язання гострих проблем соціально-

економічного, безпекового й іншого характеру в критичних ситуаціях, в форс-мажорних обставинах.

Щоб визначити наявні та мобілізовані ресурси в перші тижні повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році, важливо проаналізувати форми волонтерства та взаємодопомоги, які з'явилися тоді.

Наприклад, результати опитування проекту MOBILIZE, проведеного з 19 по 24 травня 2022 року в рамках KMIS Omnibus, свідчать, що після 24 лютого 2022 року 60% респондентів зробили фінансовий внесок, 32% волонтерили в громаді, а 3% брали участь в акціях громадянської непокорі, таких як демонстрації, протести та марші (MOBILISE, 2022) [121].

Учасників прогами опитування Cedos також попросили вказати, кому і як вони допомагають. Які види волонтерської діяльності проводились?

Отримані відповіді дуже різноманітні, і їх фахівці класифікують різними способами. По-перше, кількість перелічених видів діяльності різна. Одні респонденти вказали лише один вид діяльності, інші – декілька. Інші перераховували багато різних видів діяльності.

Також варто звернути увагу на те, чи пов'язані перелічені види діяльності з професійною діяльністю респондента. Деякі види діяльності були безпосередньо пов'язані з професійною діяльністю або конкретними професійними навичками, якими володіли респонденти (наприклад, переклад, спілкування, логістика, менеджмент), деякі не вимагали спеціальних навичок чи навчання, тоді як іншим було легко навчитися (наприклад, розповсюдження інформації, приготування їжі, плетіння маскувальних сіток, сортування гуманітарної допомоги).

Характерним є те, що види волонтерської діяльності відрізняються залежно від того, чи потребують вони взаємодії з іншими (наприклад, допомога збройним силам у встановленні блокпостів, добровільне чергування на координаційних пунктах волонтерів, матеріально-технічна організація) або чи можуть вони здійснюватися індивідуально та незалежно

(наприклад, поширення інформації), здійснення фінансових пожертвувань, участь у ДДОС-атаках(хакерних зломах)) [112].

Для деяких видів діяльності потрібні додаткові ресурси (наприклад, автомобіль або водійські права, контактна інформація, знання іноземної мови, гроші, речі, які можна пожертвувати, засоби, які можна позичити, комп'ютери тощо). Хоча і була така допомога, яка включала в себе голону умову що тільки у людини був час. Різні заходи передбачали різні рівні участі.

Деякі види діяльності були виключно фізичною працею (будівництво барикад, шиття), а інші – переважно розумовою. Певні дії можна виконати в будь-який час, деякі виконуються через чітко визначені проміжки часу, а інші потребують зміни зміни або попередніх записів. Інший спосіб класифікувати діяльність за призначенням, а саме допомога ЗСУ, переселенцям та переселенкам, особам які потребують лікування у медичних та соціальних закладах.

Частину підтримки надавали відомі люди та установи через особисті зв'язки, а частину – незнайомі люди. Деякі надсилаються на основі адреси, тоді як інші надсилаються, не знаючи, хто буде кінцевим одержувачем [111]. Види діяльності, про які говорили респонденти, були справді різноманітними.

За змістом діяльності дослідники згрупували наступним чином.

1. Сусідська допомога.

Перший тип волонтерства та підтримки включає сусідство.

Це включає догляд за будинками ваших сусідів; а також допомога сусідам (переважно людям похилого віку, особам, які потребують догляду), двірникам: купують та доставляють продукти, ліки та інші необхідні речі. До житлових приміщень також відноситься діяльність, пов'язана з утриманням складських приміщень.

Серед них – допомога у створенні більш комфортних умов на складі; Зберігайте ключ від сейфа та несіть відповідальність за те, щоб бути першою

особою, яка підійде до сейфу та відкриє сейф, коли спрацює тривога; обертається на складі.

Деякі респонденти повідомили про колективні заходи безпеки з сусідами («спільні завдання безпеки вдома», як написав один респондент) [42].

Прикладами такої діяльності є встановлення блокпостів навколо житлових комплексів, патрулювання житлових комплексів, спостереження за камерами спостереження та втручання у разі необхідності.

2. *Підтримка збройних сил України фізичною працею.* Ще одним видом волонтерської роботи була допомога Збройним Силам України у будівництві оборонних споруд чи засобів оборони; створення коктейлів «Бандера-Смузі»; передавання пляшок та пального для приготування даного коктейлю [42].

3. *Трансформація професійної діяльності.* Важливим способом волонтерства є використання професійної діяльності для нових цілей, особливо безкоштовних професійних консультацій, надання послуг і товарів, за які виробляється оплата у вигляді пожертвувань на українську армію.

Волонтерська робота та допомога, пов'язані з професійною діяльністю, можуть також включати випадки, коли організація чи установа, в якій працювала особа, реорганізується або починає надавати додаткову волонтерську чи гуманітарну допомогу.

У результаті робота людей, які працюють у таких організаціях, може бути спрямована на нові цілі та види діяльності, а характер виконуваної роботи може змінитися. Так, особа повідомила, що виконує адміністративну роботу або допомагає з волонтерською роботою для організації, в якій вона працює. Інша особа написала, що його компанія займається збором одягу, продуктів харчування, медикаментів та амуніції для військовослужбовців та переселенців, тому його поточна робота включає ці завдання. Інший сказав, що працював на міжнародну неурядову організацію, яка надає допомогу.

4. *Освіта.* Навчання інших екстреній допомозі стало способом волонтерства навіть для деяких опитаних.

У різних відповідях згадувалося як очне навчання, так і створення відповідних навчальних матеріалів, таких як брошури.

5. *Психологічний супровід.* Для багатьох людей психологічна підтримка стала формою допомоги іншим.

З одного боку, це професійна психологічна допомога, яку надають люди суміжних професій. З іншого боку, непрофесійна підтримка, тобто втішне спілкування, підтримує емоційний стан інших під час важких емоційних переживань.

Деякі респонденти відверто сказали, що «надають емоційну підтримку рідним», «емоційну підтримку людям», «психологічну підтримку».

Деякі люди кажуть, що вони «втішають людей».

Психологічна підтримка також може включати допомогу в прийнятті рішень і допомогу в орієнтації в новій і незрозумілій дійсності.

Ну, одна людина згадала, що він переконав своїх друзів залишити небезпечні міста, тож вони поїхали [121].

Інший респондент зазначив, що «він бере на себе відповідальність за аналіз і прогнозування ситуації для своїх близьких». У цій новій та шокуючій ситуації багатьом людям важко зрозуміти та осмислити те, що відбувається.

Допомога в цій сфері також може бути корисною для поліпшення емоційного стану, тому що розуміння ситуації і того, які події можуть відбутися далі, відновлює відчуття контролю над своїм життям, це важливо для виходу зі складних емоційних ситуацій.

Емоційна підтримка є частиною догляду. Є й інші приклади підтримки такої роботи, наприклад, одна респондентка написала, що «читає дітям казки через Zoom». Емоційна праця також може включати підготовку до можливих майбутніх подій.

Зокрема, один із опитаних сказав, що вони практикують моделі поведінки, які відповідають міжнародним стандартам.

6. Збір, сортування та пакування військового спорядження та гуманітарної допомоги. Іншою формою допомоги та волонтерства став збір речей для осіб які змушені були переселятись, військовослужбовців, окремих осіб та установ (дитбудинків, лікарень тощо), які потребували допомоги. Деякі люди віддавали речі, які вони мали раніше, а інші шукають і купують нові речі за потреби. У тих випадках, коли військовослужбовці не були залучені, такі заходи називалися «збором гуманітарної допомоги».

Серед зібраних речей як зазначають респонденти були предмети особистої гігієни, ліки, канцтовари, одяг (особливо шкарпетки), опалювальне обладнання, столовий посуд та засоби для прибирання.

Хоча деяка частина цієї допомоги була універсальною (деякі люди знали, що мають фундаментальну потребу в певних окремих речах, деяка допомога була більш адресною та пов'язаною з конкретними потребами конкретних людей (наприклад, окремих осіб).

Окрім збору та купівлі речей, окремі особи та групи (на спеціально обладнаних швейних фабриках) шиють необхідні речі (в основному для української армії та переселенців), а дехто навіть виготовляли це колективно. Це включало, плетіння маскувальних сіток (і збір матеріалів для маскувальних сіток). Пошиття спальників, спальників, матраців, подушок, ковдр, балаклав, марлевих бинтів, шкарпеток та шапок.[4].

7. Кулінарія. Приготування їжі також пов'язане з гуманітарною допомогою. Воно пов'язана як з самостійним приготування їжі, так і волонтерською роботою на кухні для військовослужбовців, лікарень, переселенців та жінок-переселенок. Деякі мешканці також взяли участь у доставці та роздачі їжі та гарячих напоїв військовим та потребуючим.

8. Підтримка комерційної установи. Деякі підтримують комерційні установи, особливо магазини. Це може призвести до збільшення притоку людей (у районах, куди прибувають іммігранти) або до зменшення кількості працівників (у районах, куди іммігранти виїжджають). Так, деякі респонденти допомагали продавцям і допомагали з презентацією товару.

Одна людина сказала: «Я працюю безкоштовно в магазині у вихідні та свята, щоб зменшити тиск на потік людей» [121].

9. *Фінансові пожертви.* Одержувачі фінансової допомоги були різними а саме, для українських військових, гуманітарних потреб для людей і тварин, сім'ям загиблих воїнів та ін.. Це може бути цільова підтримка людей, яких ви знаєте особисто, і незнайомих людей, які збирають кошти (включаючи людей, яких ви не знаєте особисто, але можете довіряти завдяки порадам інших). В Україні нараховано близько 40 благодійних та волонтерських організацій (найчастіше згадується фонд «Повернись живим»). Грошова допомога перераховується безпосередньо державі та державним установам (спеціальні рахунки, відкриті Національним банком України, рахунки, відкриті міськими радами, рахунки військових частин) та ін [121]. Окрім безпосереднього пожертвування власних грошей, деякі респонденти також допомагають знайти або зібрати кошти.

10. *Інформаційна робота.* Одним із найпопулярніших видів волонтерства є інформаційна робота. Дехто навіть говорить про приєднання до «інформаційних сил України».

Це все про створення контенту. До цього виду діяльності відноситься написання текстів і статей; пандемія; створення відео та дубляж; проектувати та створювати ілюстрації (включаючи мему); створювати записи дитячих казок.

Деякі респондентів сказали, що брали участь у створенні, модерації та управлінні Інтернет-групами та дискусіями.

Серед заходів реагування також є волонтерство в медіа-секторі та допомога іноземним журналістам. Частиною інформаційної роботи є також збір свідчень, особливо збір інтерв'ю для журналістських проєктів, документування досвіду війни багатьох людей. Одна особа сказала, що вони працюють над «збором даних для майбутнього суду».

До інформаційної роботи також відноситься розповсюдження інформації: новини, прохання про допомогу та пропозиції допомоги, корисна інформація та поради, рекламні матеріали.

Одна особа сказала, що вона надала інформацію переселенцям, розповіла їм про місцеві особливості і таким чином допомогла їм зорієнтуватися в новому домі [121].

Особливим видом інформаційної діяльності є співпраця з іноземною аудиторією. Так, респонденти повідомили, що пишуть листи іноземним друзям, партнерам і клієнтам і поширюють інформацію про міжнародні контакти. Деякі повідомляли, що давали інтерв'ю іноземним журналістам або надсилали інформацію іноземним ЗМІ.

Серед контактів з іноземцями респонденти особливо виділяють контакти з росіянами. Наприклад, вони «достукалися до росіян, намагалися показати і розповісти, що відбувається насправді», «писали листи блогерам і активістам з проханням не мовчати», для жителів росії.

Одним із видів допомоги було надання інформації про переміщення та місцезнаходження російської військової техніки на запити органів державної влади та Збройних сил України.

11. Кіберактивність. Робота в цифровому середовищі спочатку перетворилася на одну з популярних форм волонтерства.

Вони були підтримані Міністерством цифрової трансформації України та різними волонтерськими координаційними ініціативами. Також з'явився термін «кібервійська». Підставою для цієї діяльності є подання скарг щодо блокування ботів або осіб, які вважаються ботами, загалом проросійських чи російських користувачів Інтернету, підривної діяльності, проросійських поглядів або блокування людей, підозрюваних у роботі на них. Серед іншого були знищені теги Google Maps (щоб ускладнити наведення пострілів і визначити напрямок груп, що заважають) [121].

Однією з найпопулярніших кіберактивностей є участь у DDOS-атаках на російські ресурси, для чого створено кілька інструкцій та спеціальних

сайтів. Деякі респонденти, зокрема, зазначили, що окрім того, що самі займалися такою діяльністю, вони також навчали цьому знайомих із низьким рівнем комп'ютерної грамотності, особливо їхніх батьків.

Робота в цифровому середовищі також включає виконання завдань, які вимагають спеціальних знань і підготовки, зокрема програмування, наприклад створення допоміжних комп'ютерних програм.

12. Забезпечте притулок житло. Для деяких людей допомога включає надання притулку, догляду або допомоги людям (знайомим чи незнайомим), тваринам, предметам. Так, деякі люди казали, що беруть до себе покинутих тварин.

Ті, хто не надає приватне житло переміщеним особам, можуть залишити своє житло для часткового користування або використати його місткість на користь інших.

Ці заходи включають допомогу з пранням або надання гарячого душу для людей, які перебувають у сусідніх притулках, які не мають доступу до душу.

13. Політична діяльність. Окремим видом активності є політична активність, зокрема підписання петицій та участь у протестах.

14. Координація та управління. Координаційні зусилля поширилися на виконання ключових функцій. Функціонування волонтерського центру, участь у координації людей, робота в координаційному центрі для волонтерів або окрема та незалежна координація різних людей між собою.

Координація постачання, постачання та транспортування.

Це включає такі види діяльності, як пошук того, що вам потрібно (включаючи за кордоном), збір і знайомство з потрібними вам людьми та ініціативами, обмін контактною інформацією, найм людей і допомога з оформленням документів.

Важливою частиною роботи координаційної мережі була обробка різноманітних звернень від знайомих і незнайомих людей (або знайомих, які запитують про знайомих, або знайомих знайомих).

Найпоширеніші варіанти: 1) Допомога в пошуку житла, 2) Допомога з транспортом (особливо під час евакуації): Знайти транспорт, супутник, інформацію. Наприклад, одна особа зазначила: «Я відстежую переміщення багатьох своїх близьких знайомих і займаюся певним матеріально-технічним забезпеченням для них.

Деякі люди йдуть до волонтерських координаційних центрів і виконують там необхідну роботу, наприклад, прибирають приймальні для переселенок та переселенців [121].

15. Транспортування та евакуація людей та вантажів.

Транспорт став однією з найважливіших опор. Вантаж - це товари, які необхідно транспортувати з одного магазину в інший. Гуманітарна допомога. Вантаж для українських військових. Крім перевезення вантажів, пасажери були перевезені для підтримки евакуації в інші села, а також для перевезення в межах міста, коли місцевий громадський транспорт був порушений.

16. Донорство крові. Донорство крові також було частиною підтримки.

17. Молитва. Одна людина сказала, що одним із способів, як йому допомогли, була молитва.

Отже, результати проекту MOBILIZE надають перелік додаткових відповідей на запитання про волонтерську роботу, які респонденти брали з 24 лютого 2022 року, і вони відображають типи волонтерської роботи та допомоги, наданої в перші тижні війни.

Збір даних для другої хвилі опитувань MOBILIZE і Sedos (обидва проведені в травні 2022 року) також показав появу ще одного типу волонтерства, який здійснювався із допомогою у прибиранні наслідків російських атак, допомозі відновити будинок та ін.. Раніше така діяльність не проводилась, оскільки це стало можливим лише після початку процесу звільнення населеного пункту наприкінці березня (MOBILISE, 2022) [121].

Отже, у відповідь на широкомасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 році були мобілізовані різні види ресурсів: моральні, культурні, соціально-організаційні, людські та матеріальні.

Мобілізації та збільшенню моральних ресурсів заважало поширення волонтерства у формі інформаційної діяльності, яка сприяла поширенню мотиваційних повідомлень та інформації в цілому.

Характерно, що мобілізація культурних ресурсів відбувалася, в тому числі, через перетворення професійної діяльності на волонтерство та залучення професійних спільнот та організацій. Мобілізація соціальних та організаційних ресурсів відбулася завдяки сусідським мережам і оживленню громад через сусідську взаємодопомогу. Мобілізації людських ресурсів сприяли волонтерські інформаційні заходи.

Зауважимо, що всі інші ресурси (включаючи людські, соціально-організаційні, моральні та культурні) були задіяні для збільшення матеріальних ресурсів, і їх необхідність стала однією з причин колективних дій.

3.2. Зміцнення потужностей волонтерства через залучення ресурсів цифровізації та мережевих технологій

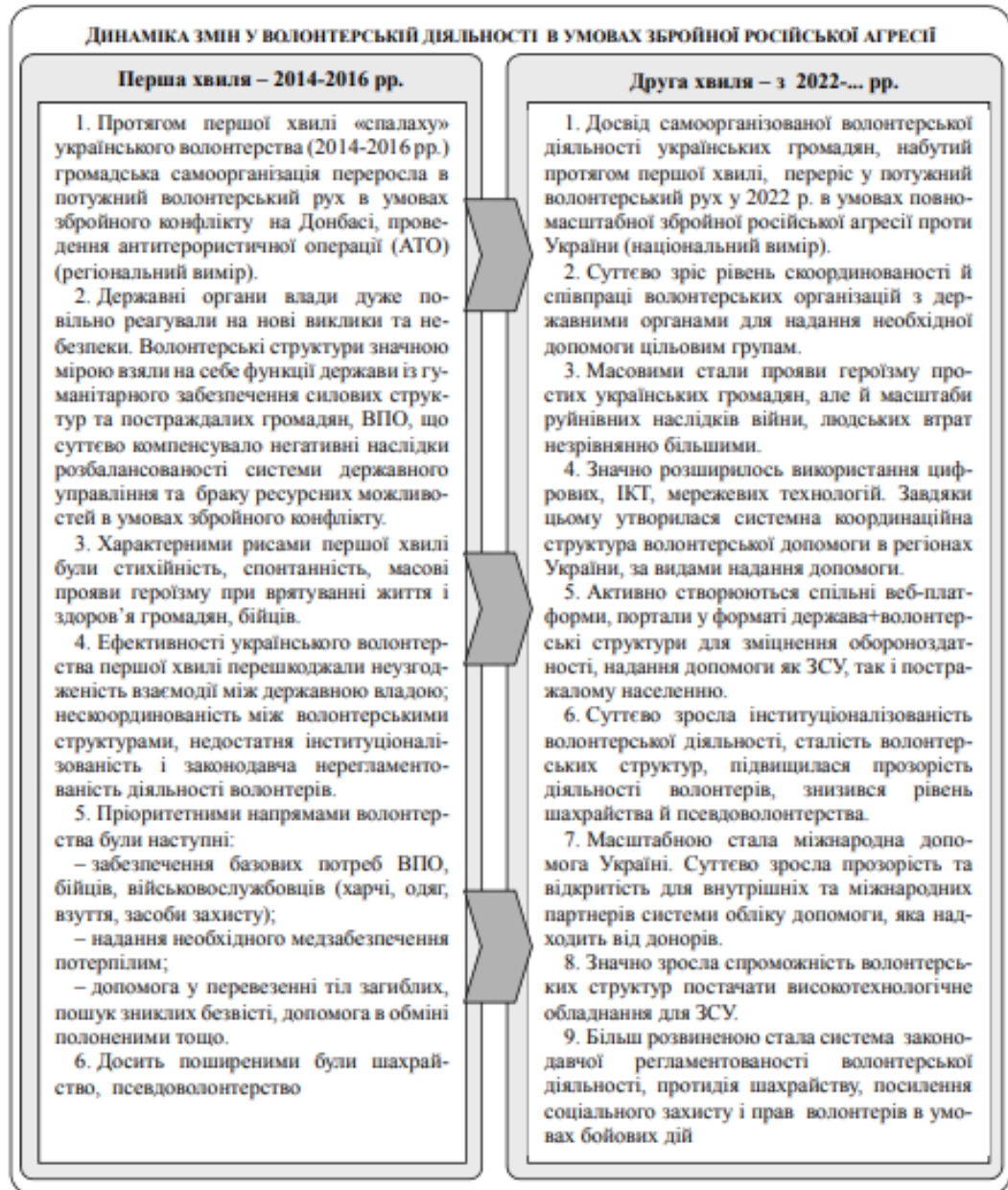
Нагадаємо що розвиток українського волонтерства в теперішній час розділено на 2 етапи, про які ми говорили вище. В цьому підрозділі зупинимось більш детально на залученні ресурсів цифровізації, які характерні для вказаних етапів.

Вивчення динаміки змін волонтерства в Україні на основі використання сучасних ІКТ, цифрових та мережевих технологій має стати важливим завданням наукової та бізнес-спільноти, громадських діячів, представників волонтерського руху та органів державної влади [77].

Доцільно зосередити аналіз на динаміці змін волонтерства в умовах російської збройної агресії.

Дослідники порівняли першу та другу хвилі загального пожвавлення волонтерства в Україні (рис. 1) та вивчити зміни, які відбулися після участі та використання потенціалу цифрової роботи та ІТ-технологій у волонтерстві.

Розглянемо специфіку надання волонтерської допомоги протягом першого та другого етапу(рис. 1).

Рис. 1. Динаміка змін у волонтерській діяльності в умовах збройної російської агресії (розроблена О.Панькова, О. Касперович).

Зазначимо, що з 2022 р. використання сучасних ІКТ та цифрових і мережових технологій у наданні волонтерської допомоги цільовим групам (українським військовикам та громадянам) стало надзвичайно високим,

вийшло на новий рівень, порівняно з попереднім періодом (2014-2016 рр.), дослідники звертають увагу на цей аспект більш детально [88, с.185].

На додаток до першої хвилі інструментів ІКТ, з'явилися наступні потужні інструменти для підтримки (як військових, так і цивільних) у волонтерських організаціях: Комплексна турбота для всіх основні веб-сайти/платформи на національному рівні для цільових груп; добровільні інформаційно-комунікаційні платформи – накопичення інформації; Модернізовані соціальні мережі, включаючи мобільні версії (FaceBook, Instagram, Twitter та ін. Покращено почали функціонувати такі додатків як (Viber, Telegram, WhatsApp та інші). Мобільні додатки (доступ до державних сервісів «Дія», мобільний банкінг, платіжні системи, інтерактивні сервіси геолокації тощо) [86, с.115].

Особливості застосування сучасних ІКТ та цифрових технологій при наданні волонтерської допомоги Збройним Силам України (друга хвиля). Радикальне зростання технологічних можливостей наявного інструментарію протягом другої хвилі дозволили реалізовувати наступні функції щодо допомоги ЗСУ (як в зоні бойових дій так і в тилу): просування в Інтернеті проєктів щодо допомоги ЗСУ за різними напрямками, звітність щодо реалізації цих проєктів. Важливим є створення головних профільних волонтерських груп та спільнот та ведення спеціальних сторінок волонтерського значення. Необхідним і ключовим є також, «поширення інформації, надання онлайн різних видів нематеріальної допомоги та ін. збір коштів за допомогою інтернет-банкінгу; голосовий зв'язок та обмін повідомленнями, при постійно зростаючому використанні відповідного функціоналу саме месенджерів (тематичні групи, канали, розсилки, чат-боти та ін.), а не традиційного мобільного зв'язку; інформування за допомогою відповідних чатботів щодо пересування ворожих військ та техніки, виникнення критичних ситуацій, випадків зради та колаборації, військових злочинів та ін.; тематичні розсилки, розповсюдження пам'яток, рекомендацій, інформування за допомогою відповідних чат-ботів щодо

проблем, загроз, критичних ситуацій, військових злочинів тощо; організація збору речей, ліків та ін. для ЗСУ, ТрО (територіальної оборони), шпиталів, сімей військовослужбовців; – вирішення організаційних питань (придбання, логістика, транспортне забезпечення, юридичні питання, досягнення необхідних домовленостей); ведення он-лайн баз даних щодо потреб тих чи інших цільових груп, списки зниклих без вісті, загиблих та поранених та ін. застосування сучасних технологій у кіберпросторі та інформаційній війні – через поширення правдивої інформації, спростування фейків тощо, наприклад – Інтернет Війська України (URL: <https://t.me/ivukr>), IT Army of Ukraine: (URL: <https://t.me/itarmyofukraine2022>) та ін.; пошук та ідентифікація за обличчям в Інтернеті, за допомогою відповідного програмного забезпечення» [76, с.114].

Особливо слід зазначити інформацію про розвиток сучасних ІКТ та цифрових технологій протягом другого етапу волонтерства, який дозволив реалізовувати наступні функції щодо надання волонтерської взаємодопомоги людям, які постраждали внаслідок збройної агресії:

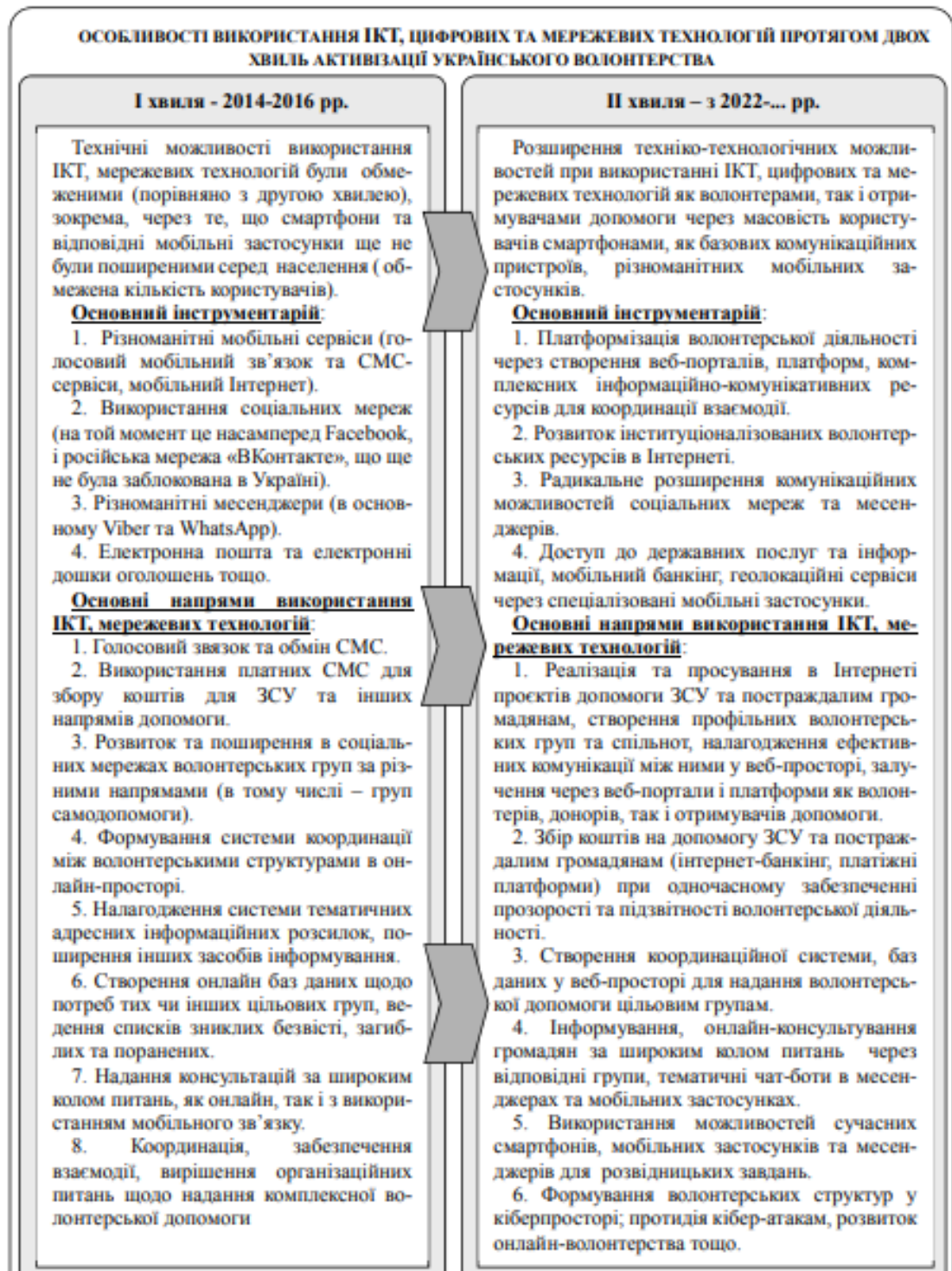
1) просування в Інтернеті проєктів щодо допомоги ВПО за на різних рівнях та за різними напрямками, зокрема – і за кордоном;

2) Створення в соціальних мережах профільних волонтерських груп та спільнот, надання онлайн різних видів нематеріальної допомоги, ведення сторінок волонтерських організацій, поширення інформації, інструктування тощо.

3) створення самими постраждалими профільних груп в соціальних мережах з метою самопомоги, взаємодії та організації допомоги (тобто – явище внутрішнього волонтерства, в межах самих постраждалих категорій громадян) [75, с.30].

Дуже часто такі групи контактують із «зовнішніми» волонтерськими групами, які організують допомогу тим, хто її потребує, завдання волонтерів полягає у пошуку, придбанні та забезпеченні доставки необхідного на окуп.овану територію).

Рис. 2. Порівняльний аналіз ключових змін у використанні можливостей ІКТ, цифрових та мережових технологій протягом (2014-2022 рр.) (за О.Панькова, О. Касперович).

У випадку із звільненими територіями окремим різновидом таких груп є створення профільних груп самими мешканцями звільнених громад з метою самодопомоги один одному. Такі групи створювались у Viber або Telegram. Це дуже важливо бо допомагало і допомагає зараз всім необхідним

об'єднати зусилля, наприклад, відновленні будинків та ін., знайти тимчасове житло для тих, чиє житло тимчасово непридатне для проживання); збір коштів на допомогу всім цільовим групам постраждалих громадян (в тому числі за допомогою інтернет-банкінгу та мобільних платіжних платформ); голосовий зв'язок та обмін повідомленнями, при постійно зростаючому використанні відповідного функціоналу саме месенджерів (тематичні групи, канали, розсилки, чат-боти та ін.), а не традиційного мобільного зв'язку. Хоча, наприклад, в зонах активних бойових дій при вирішенні питань порятунку людей основним засобом залишається класичний мобільний зв'язок.; інформування постраждалих від агресії за допомогою відповідних чат-ботів в месенджерах щодо юридичних питань, можливостей отримати допомогу, евакуюватись та ін. [76, с.116].

Особлива потужним є ефективність залучення цифрових, ІКТ, мережових технологій проявилася у пошуку зниклих без вісті, причому цей напрям є надзвичайно актуальним для всіх цільових груп волонтерської допомоги. Відповідно, до цього було створено велику кількість інформаційно-комунікаційних мережових інструментів для пошуку зниклих (профільні групи в соціальних мережах – наприклад, Пошуково-Рятувальна Волонтерська Асоціація SARVA <https://www.facebook.com/SarvaUa>, канали в месенджерах, чат-боти, відповідні мобільні застосунки та ін.).

Так, Мінцифри опублікувало підбірку головних онлайн-сервісів, які допомагають знайти зниклих під час війни родичів та близьких (<https://t.me/mintsyfra/2898>): Пошук зниклих – один із найпотужніших ресурсів, створений для пошуку дітей та дорослих, зниклих під час повномасштабного російського вторгнення [67].

Пошук здійснюється через Telegram-канал https://t.me/poshuk_znyklyh за допомогою хештегів із назвами міст.

Для реєстрації в пошуку необхідно заповнити гугл-форму, яка буде надіслана волонтерам та бійцям ЗСУ (<https://t.me/poshukukraina2022>); Find Parents - бот, створений за ініціативи «Міжнародної асоціації кібербезпеки»

та інших громадських організацій (https://t.me/Family_Search_bot); Розшук за даними РНБО надає інформацію про зниклих безвісти – загиблих і полонених військовослужбовців і цивільних осіб з України (https://t.me/nib_uncsr_bot).

У сфері розшуку зниклих безвісти та полонених, ідентифікації загиблих, моніторингу соцмереж та технології розпізнавання облич (фото та відео) широко використовуються зразки ДНК (сама ця технологія також використовується для ідентифікації військових злочинців) [67].

Отже, можливості ІКТ, як зазначають дослідники нв сьогодні є дуже популярними та стали повноцінними комунікативними каналами, із дуже потужними мультимедійними можливостями, наприклад: Телеграм-канал «Пошук зниклих» (@poshuk_znyklyh); Телеграм-канал «Пошук зниклих Україна 2022» (@poshukukraina2022); чат-бот у Телеграмі «Знайти рідних» (@Family_Search_bot); розділ «Шукаю того, хто зник» на порталі Взаємодія (<https://viyna.net/poshuk-zniklikh-ukrayincziv>); Фейсбук-сторінка «Служба розшуку дітей» (@detipoisk) та ін.) волонтерська діяльність щодо пошуку зниклих може реалізовуватись на принципово іншому технологічному рівні. Ця діяльність реалізується в тісній (а за певними аспектами – в обов'язковій) співпраці з відповідними державними органами (зокрема – обмін полоненими, надання того чи іншого юридичного статусу зниклим безвісти та ряд інших питань) можуть вирішуватись виключно за участі відповідних органів державної влади [76, с. 118].

Дуже широко використовується також платформний підхід. Наприклад, Платформа «Волонтерство в Україні» (веб-сайт <https://platforma.volunteer.country/>) [22]. Це веб-портал, який синтезує ресурси волонтерства по всій Україні і є інформаційно-комунікативним майданчиком взаємодії волонтерів, громадян, що потребують допомоги, з неприбутковими громадськими та благодійними організаціями; платформа дає можливість здійснювати волонтерську діяльність українським та міжнародним організаціям.

Важливим прикладом об'єднання як волонтерських та державних ініціатив з гуманітарної допомоги в Україні під час війни є створена у березні 2022 р. офіційна волонтерська P2P-платформа «СпівДія» (<https://spivdiia.org.ua/>). Зазначимо, що волонтерське об'єднання «СпівДія» координується за підтримки Офісу Президента України спільно з Міністерством розвитку громад та територій України, Міністерством охорони здоров'я України та Міністерством молоді та спорту України. Інформація про веб-платформу розміщена в соцмережах – веб-сторінка на Facebook «(<https://www.facebook.com/spivdiia.org.ua/>), <https://spivdiia.org.ua/partners>)».

У наш час працює також національна платформа (портал) «Діти війни» (веб-сайт <https://childrenofwar.gov.ua/>). Це – універсальний канал зв'язку з правоохоронними органами: Національною поліцією України, Офісом Генерального прокурора, а також з Національним інформаційним бюро та волонтерськими організаціями. Власне, дана платформа створена як інструмент пошуку дітей, їх порятунку та визволення з місць примусового переміщення чи депортації. [76, с.120].

Отже, розвиток та ефективне використання сучасних ІКТ, цифрових та мережових технологій дозволили вивести українське волонтерство на якісно новий та потужний рівень – організаційною, управлінською, фінансовою, інформаційно-комунікативною, координаційною, що дозволило радикально підвищити як масштаби, так і ефективність волонтерської допомоги за цільовим призначенням.

Дуже важливим кроком в створенні позитивних умов для українського волонтерського руху під час війни виступає політика держави, а саме підтримка волонтерських ініціатив, надання їм додаткових гарантій, розширення їхніх прав. Свідченням цьому є розміщення на порталі КМУ – <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhavniposluhy-dlia-volonteriv-na-hidi>), на порталі Мінцифри тематичної веб-сторінки «Державні послуги для волонтерів – на Гіді» (<https://thedigital.gov.ua/news/derzhavni-poslugi-dlya>

volonteriv-na-gidi; з переліком посилань на відповідні послуги на порталі “Дія”, які, зокрема, включають:

- 1) державну реєстрацію організацій та установ, що залучають до своєї діяльності волонтерів;
- 2) декларування допомоги: подання декларації про ввезення гуманітарної допомоги;
- 3) соціальну допомогу: а) одноразова грошова допомога членам сім’ї загиблого волонтера; б) одноразова грошова допомога в разі інвалідності волонтера [67].

Отже, динаміка ключових змін, потужне зміцнення розвитку українського волонтерства ґрунтується на «трьох основних принципах» – «інституціоналізація» (створення потужних волонтерських структур, які володіють вагомим досвідом, організаційною та фінансовою спроможністю і характеризуються високим рівнем авторитету та довіри) – «платформізація» (поєднання різноманітних аспектів та складових реалізації волонтерського руху за допомогою інтернетплатформ, а саме інформаційно-комунікативних майданчиків, які забезпечують потужну взаємодію всіх учасників як волонтерів так і державні органи, донорів/благодійників та отримувачів допомоги) – «мережизація» (процес, який поступово переносить більшу частину людей на взаємодії в мережу Інтернет та поєднання всіх учасників в певну єдину та розгалужену систему, яка має потужну мережу [50].

Інформаційно-комунікативні, цифрові, мережеві технології стають надійним ефективним інструментом інституціоналізації волонтерського руху в Україні. Платформізація та мережизація нерозривно пов’язані, з одного боку, із розвитком сучасних ІКТ та цифрових технологій, а з іншого – із можливостями та навичками суб’єктів волонтерської діяльності залучати потенціал цих технологій для скоординованої взаємодії та реалізації своїх завдань. Аналізуючи волонтерство з трьох згаданих вище позицій, можна визначити основні тенденції розвитку волонтерства в Україні.

Отже, розвиток волонтерства та розвиток сучасних технологій на сучасному етапі у процеси відбуваються паралельно та синхронно як у сфері реального волонтерства, так і у сфері ІКТ, а використання цифрових та ІКТ технологій у реалізації волонтерства сприяє розвитку та інституціалізації волонтерського руху в Україні. Розуміння цих проявів створює необхідний дослідницький, організаційний та управлінський контекст для забезпечення системної картини процесу розвитку волонтерства та необхідності прийняття ефективних управлінських рішень, що є передумовою.

Отже, проведений аналіз динаміки змін українського волонтерства в умовах збройної російської агресії протягом двох хвиль його активізації дозволив визначити охарактеризувати та дослідити основні та характерні риси волонтерської роботи та особливості його нинішнього стану у період повномасштабного вторгнення.

ВИСНОВКИ

Відповідно до сформульованої мети і завдань магістерської роботи на підставі виконаного дослідження ми дійшли до таких висновків:

1. Волонтерська діяльність - це добровільна, соціально спрямована, некомерційна діяльність, яка здійснюється волонтерами шляхом надання добровільної допомоги. Визначено, що важливим правовим аспектом волонтерства є довіра, яку така діяльність викликає. Тому вона допомагає державі виконувати покладені на неї функції. Варто зазначити, що основна мотивація волонтерів базувалася саме на тому, що вони відчували громадянську відповідальність перед власним народом, бійцями, а більше того – моральну відповідальність перед тими, хто безпосередньо брав участь у бойових діях. Волонтерська діяльність регулюється Законом України «Про волонтерську діяльність». Підсумовуючи, сьогодні, в умовах розгортання Російською Федерацією повномасштабної війни проти України, волонтери докладають максимум зусиль, щоб допомогти громадянам, які цього потребують.

2. Головними принципами волонтерської діяльності є: законність, гуманність, рівність, добровільність, безоплатність, неприбутковість. Можна сказати, що волонтери поки що замінили деякі державні структури. Вони стають якоюсь впливовою силою, якимись державними структурами, вартими уваги. Незважаючи на це, в сучасних реаліях між волонтерами, державною владою та суспільством виникають незначні проблеми, особливо щодо комунікації, взаємної співпраці та розробки подальших стратегій. Досвід волонтерів та їх діяльність є дуже цінними та важливими для формування національної політики у сферах національної безпеки, гуманітарного та соціального забезпечення.

3. Відзначимо, що розвиток українського волонтерства на сучасному етапі в період збройної російської агресії умовно поділяється на два етапи (або дві хвилі); перший етап (хвиля) розпочався з подій Революції Гідності (з

грудня 2013 р.), продовжився із захопленням (анексією) Криму та окупацією частини Донбасу (березень 2014 р.). Хронологічною межею цього етапу можна вважати 2016 р., коли лінія зіткнення певною мірою стабілізувалася, а збройний конфлікт перейшов у «заморожену» фазу. Період 2014-2016 рр. був ознаменований безпрецедентним «спалахом» волонтерської активності українських громадян.

З 24 лютого 2022 р. почалася повномасштабна загарбницька російська війна проти України, і це ініціювало другу вибухоподібну хвилю волонтерського руху в Україні, який відновився фактично миттєво, масово, з новою силою і потужністю. Набутий протягом 2014-2016 рр. досвід громадської самоорганізації в сфері волонтерства, безумовно, став міцним підґрунтям для цього. Але не тільки набутий попередній досвід виступив забезпечив потужність другої хвилі «спалаху» українського волонтерства.

4. У роботі також визначено головні напрями щодо вдосконалення державного регулювання та розвитку волонтерської діяльності в Україні. Зокрема слід реформувати систему національної безпеки та оборону, головним чином, посилити роль волонтерства в цьому процесі; оптимізація взаємовідносин органів державної влади та інститутів громадянського суспільства у сфері волонтерської діяльності.

5. Магістерська робота також демонструє сучасні інформаційно-комунікаційні, цифрові та мережеві технології в українському волонтерстві через процес цифровізації, платформізації та нетворкінгу волонтерської діяльності. Основними тенденціями у цій сфері є: платформізація волонтерської служби на основі новітніх технологій, значне розширення обсягу, порядку та координації надання волонтерської допомоги різними суб'єктами цільовим групам, спрощення процедур її отримання особами, які її потребують; суттєво зросла роль сучасних засобів комунікації та мобільних додатків, а їхня функціональність стала де-факто базовою програмою для обміну всіма видами інформації; участь і використання ІКТ, цифрових та мережевих технологій зміцнили українську волонтерську

структуру та її стабільність та стабільність організації та координації, комунікація, фінансові можливості та прозорість діяльності; підвищення ефективності та масштабів волонтерської допомоги, спрощення процедур отримання допомоги, надання можливості охочим швидко брати участь у волонтерських послугах тощо; широке використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, цифрові та можливості мережевих технологій, платформізація волонтерської діяльності стала комунікаційною та технічною основою партнера всередині волонтерської спільноти та для взаємодії з вітчизняними та іноземними цільовими групами та донорами. Широке використання ІКТ, цифрових технологій українською молоддю, серед яких багато волонтерів, відкриває широкі перспективи для подальшого розвитку українського волонтерства на новій технологічній основі.

Отже, волонтерський рух в Україні згуртував свідомих, активних, громадян; посприяв налагодженню ефективної співпраці між громадянським суспільством та державними структурами, став свідченням прояву героїзму, мужності, згуртованості українців, зіграв значну роль в зміцненні обороноздатності країни, налагодив і надає неоціненну допомогу українським військовикам, воїнам ЗСУ, цивільному населенню, що постраждало від руйнівних наслідків війни. Українське волонтерство вносить гідний внесок в розвиток міжнародного волонтерства, вже сформувало культуру, спрямовану на поширення цінностей миру, безпеки, відповідальності, гуманізму, взаємодопомоги, життєстійкості.

СПИСОК ВИКОРИСНАХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Авуєва І. Соціальний портрет членів соціальних рухів, громадських організацій та політичних партій. Українське суспільство – 2003. Соціологічний моніторинг К.: Інститут соціології НАН України, 2003. С. 283-291.
2. Болотова В. О., Ляшенко Н. О., Байдак Т. М. Волонтерська діяльність в Україні як вид соціальної активності. URL: <file:///C:/Users/Professional/Downloads/1232-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-2335-1-10-20181017.pdf> (дата звернення 1.08.2023)
3. Бевзенко Л. Волонтерський рух в Україні: методологічні проблеми концептуалізації та емпірична фіксація підсумків п'ятирічної активності / Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Київ: Інститут соціології НАН України, 2019. С. 360-368.
4. Бекешкіна І. Післявиборчі зміни і громадянське суспільство. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 6 (20). URL: <https://isoc.com.ua/assets/files/monitoring/mon2019.pdf> (дата звернення 27.09.2023)
5. Бех В.П., Лукашевич М.П., Туленков М.В. Соціальна робота і формування громадянського суспільства : монографія / Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. 599 с.
6. Богдалов А. Участь іноземних добровольчих формувань у ході проведення антитерористичної операції на Сході України (на матеріалах Національного музею історії України). URL: <http://oaji.net/articles/20-17/294-1505252571.pdf>. (дата звернення 11.10.2023)

7. Бондаренко З. П. Організація волонтерської роботи майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу : дис.канд. пед. Наук : 13.00.05. К., 2008. 247 с.
8. Буркова Л.А. Кругла Н.М. Теоретичні аспекти дослідження волонтерства як категорії державного управління // Електронне наукове фахове видання «Економіка і суспільство», Мукачівський державний університет. Мукачево, 2019. Вип. 20. С. 547–557.
9. Вайнілович Н. А. Волонтерський рух у сучасному українському суспільстві: мотиваційний аспект // Методологія теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. 2010. № 2. С. 407–410.
10. Ванюшина О. Волонтерський рух в Україні: еволюція, сучасний стан та статус, Вісник Національного університету оборони України, 2015. № 1 (44), С. 275-281.
11. Васильченко О. Батальйони українських добровольців. Військо України. Київ, 2014. № 5. С. 16–18.
12. Вашкович В. В. Адміністративно–правове забезпечення волонтерства як складова соціальної функції держави: автореф. дис... канд. ю. наук. Ужгород, 2018. 20с.
13. Верховна Рада України. (2006). Закон України «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2859-12/conv> (дата звернення 6.10.2023)
14. Верховна Рада України. (2011). Закон України «Про волонтерську діяльність». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> (дата звернення 6.10.2023)
15. Верховна Рада України. (2018). Закон України «Про громадські об'єднання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення 9.10.2023)
16. Веденеев Д. В., Турчак О. В. Волонтерський рух в Україні в ході російсько-української війни: ризики праці та форми державного і

громадського визнання. Військово-науковий вісник. 2018. Вип. 30. С. 206–216.

17. Взаємодія держави і суспільства, символічний простір народу та українсько-російські взаємини у дзеркалі громадської думки. Жовтень 2015: інформаційний бюлетень / за ред. М. М. Слюсаревського // Інститут соціальної та політичної психології. URL: <https://ispp.org.ua/2020/06/13/informacijnij-byuleten-vzayemodiya-derzhavi-i-suspilstva-simvolichnij-prostir-naroduta-ukra%D1%97nsko-rosijski-vzayemini-u-dzerkali-gromadsko%D1%97-dumki-za-danimi-vseukra%D1%97nskogo-reprezentat/> (дата звернення 1.11.2023)

18. Винницький М. Український Майдан, російська війна. Хроніка та аналіз Революція Гідності. (пер. з англ.: Р. Клочко). Львів: Видавництво Старого Лева., 2021. 188 с.

19. Волонтерство в соціальній роботі / Упоряд. : О. Главник, Н. Романова, Т. Дружченко. К. : Главник, 2006. 126 с.

20. Волонтерство. Матеріал з Вікіпедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE> (дата звернення 1.11.2023)

21. Волонтерський Інформаційний Фронт Волонтерство в Україні» URL: <https://www.facebook.com/vif.krop/> (дата звернення 1.11.2023)

22. Гай-Нижник П. Війна на Сході: перша фаза (1 березня – 24 серпня 2014 р.). Війна на Донбасі. 2014–2017 рр. [Текст]: зб. наук. праць за матеріалами III Всеукр. наук. військ.-істор. конф., 19 квітня 2018 р. / Нац. військово-історичний муз. України. Київ, 2018. С. 29–34.

23. Гладка К., Громаков Д., Міронова В., Плужник О., Покальчук О., Рудич І., Трофимович В., Шевченко А. Добробат. Харків, 2016. 570 с.

24. Гнатовський М. М., Короткий Т. Р., Хендель В. Міжнародне гуманітарне право // Довідник для журналістів: 2-ге вид., доповн. Одеса: Фенікс, 2015. 92 с.

25. Говоруха Н. О. Соціально-педагогічні умови розвитку волонтерського руху в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : автореф. дис... канд. пед. наук. Київ, 2021. 20 с.
26. Голованова Т. П., Гапон Ю.А. Волонтерство в соціальній роботі як феномен цивілізованого суспільства. Запоріжжя, 1996. 314 с.
27. Голуб В. Волонтерська діяльність в системі взаємовідносин держави і суспільства. Автореф. дис. канд. наук з держ. управління за спец. 25.00.01 – теорія та історія державного управління. Київ, 2016. 20 с.
28. Горелов Д. М., Корнієвський О. А. Волонтерський рух: світовий досвід та українські практики: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2015. 36 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-02/volonter-697e4.pdf>. (дата звернення 22.10.2023)
29. Главник Н. Романова Т. Друженко О. Волонтери в соціальній роботі: навч. посібник. К.: Главник, 2006. 128 с.
30. Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.
31. Горінов П. В. Адміністративно-правовий статус волонтера у період дії воєнного стану в Україні. Київський часопис права, 2023. № 3. С.54-61.
32. Грищенко Н. Волонтерський рух в сучасній Україні як стратегія розвитку молодіжного лідерства. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право, 2018. 2 (38). С. 73–78.
33. Грищенко Н. Волонтерський рух в сучасній Україні як стратегія розвитку молодіжного лідерства. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/26763/1/VPSP2018-2_73-78.pdf (дата звернення 20.10.2023)
34. Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку : аналіт. доповідь / [Яблонський В. М., Андріученко Т. В., Бекешкіна І. Е. та ін.] ; за заг. ред. О. А. Корнієвського, Ю. А. Тищенко , В. М. Яблонського. К. : НІСД, 2018. 128 с.

35. Гуральська А. Звіт: Добровольчі батальйони. Виникнення, діяльність, суперечності. URL: <https://ua.odfoundation.eu/a/6444,zvit-dobrovolchi-bataljony-vynyknennja-dijalnist-superechnosti/> (дата звернення 15.10.2023)
36. Денисенко А. О., Кін О. М. Деякі аспекти військового волонтерства в Україні. Соціальні аспекти військовопрофесійної діяльності сектора безпеки і оборони: виклики сьогодення : зб. тез. доп. І Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 20 трав. 2021 р. Харків, 2021. С. 135–137.
37. Дослідження соціологічної групи «Рейтинг» // Соціологічна група «Рейтинг». 2022. URL: <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/>. (дата звернення 19.10.2023)
38. Драпушко Р. Г., Горінов П. В. Сучасні виклики і загрози правової культури молоді. Аналітично порівняльне право. 2021. № 4. С. 9–16.
39. Драпушко Р. Г., Горінов П. В., Міненко Є. С. Ефективність залучення молоді до прийняття управлінських рішень. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування 2022. Том 33(72). № 3. С. 54–59.
40. Економічні засади сприяння згуртованості громад // Національний інститут стратегічних досліджень. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/ekonomichni-zasady-spryyannya-zhurtovanosti-hromad>. (дата звернення 28.10.2023)
41. Експертна дискусія «Стратегія повоєнного відновлення України» // Національний інститут стратегічних досліджень. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/ekspertna-dyskusiya-stratehiya-povoyennoho-vidnovlennya-ukrayiny>. (дата звернення 21.10.2023)
42. Жерельнікова Зоя. Все для фронту»: благодійність та волонтерство українців з початку повномасштабної війни. URL: <https://voxukraine.org/vse-dlya-frontu-blagodijnist-tavolonterstvoukrayintsivzpochatku-povnomasshtabnoyi-vijny/> (дата звернення 1.10.2023)

43. Жужа Л. Моральні аспекти волонтерського руху на підтримку АТО. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2015_2_2_33. (дата звернення 30.10.2023)
44. Загальна декларація про волонтерську діяльність. (2011). URL: <https://old.dyvensvit.org/articles/2018.html> (дата звернення 1.09.2023)
45. Загальні положення про Добровольчий Український Корпус «Правий сектор». URL: <https://pravyysektor.info/duk-ps/polozhennya/zagalni-polozhennya-pro-dobrovolchyy-ukrayinskyy-korpuspravyy-sektor>. (дата звернення 1.09.2023)
46. Загальнонаціональне дослідження “Волонтерство в Україні”. URL: <https://careerhub.in.ua/dosvidvolonterskikh-rukhi-v-sposobiv/> (дата звернення 2.10.2023)
47. Закон України «Про волонтерську діяльність» № 3236-VI від 19.04.2011 зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
48. Звіт дослідження “Волонтерський рух в Україні”. URL: <http://www.gfk.com/ua/news%and%events/news/pages/report.aspx>. (дата звернення 26.09.2023)
49. Історія волонтерства. URL: <http://poruch.ua/wpcontent/uploads/2016/10/Posibnik.pdf>. (дата звернення 22.09.2023)
50. Історія, теорія та практика волонтерського руху в Україні: науково-навчально-методичний посібник / [С. Я. Харченко, О.П. Песоцька, В.О. Кратінова, Н. Б. Ларіонова, О. Л. Караман, С. В. Горенко]; за ред. С.Я. Харченко. Луганськ: ДЗ «Луганський національний університет ім. Т.Шевченка», Н.-д. центр пробл. соц. педагогіки та соц. роботи АПН України і Луганського національного університету ім. Т.Шевченка, 2008. 319 с.
51. Калениченко Р. А. Волонтерство в соціальній роботі: навч. посіб. Київ: КиМУ, 2008, 86 с.

52. Козачук М. Нові види волонтерства в Україні як відповідь на виклики часу. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Київ, 2016. Вип. 1/2 (29/30). С. 52–57.
53. Кокорський В. Ф., Кокорська О. І. Динаміка генералізованої довіри і волонтерство в Україні після революції гідності. Політичне життя. 2018. №3. С. 96-100.
54. Колодій А. Ф. Історія еволюції громадянського суспільства та уявлень про нього(формування ідеалу). Громадянське суспільство (незалежний культурологічний часопис). Львів, 2001. № 21. С. 6–28.
55. Корба Г. Свій легіон. URL: <https://magazine.nv.ua/ukr/journal/26-13-journal-no-31/svoj-legion.html>. (дата звернення 12.10.2023)
56. Лазаренко В., Боброва А., Хассай Є., Філіпчук Л., Сирбу О., Ломоносова Н. та ін. Перші дні повномасштабної війни в Україні: думки, переживання, дії. Cedos. URL: <https://cedos.org.ua/researches/pershi-dnipovnomasshtabnoyi-vijny-v-ukrayini-dumky-perezhyvannya-diyianalitychna-zapyska-z-pershymy-rezultatamy-doslidzhennya/> (дата звернення 9.10.2023)
57. Лях Т. Л. Соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп: автореф. дис... канд. пед.наук. Луганськ, 2009. 20 с.
58. Лях Т. Л. Підходи к классификации волонтерских групп // Соціальна робота в Україні: теорія та практика. 2010. №3. С.49–58.
59. Магда Є. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків : «Віват», 2015. 304 с.
60. Мазій І. В. Аналіз міжнародних документів у сфері волонтерського руху. Інвестиції: практика та досвід. Київ, 2018. № 8. С. 114–117.
61. Мазій І. В. Волонтерський рух в Україні – обов'язкова складова громадянського суспільства // Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики: матеріали ІІІ всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 25–26 трав. 2018 р.) / наук. ред. О. Ю. Висоцький. Дніпро: СПД «Охотнік», 2018. Ч. 2. С. 282–283.

62. Мазій І. В. Державне регулювання розвитку волонтерської діяльності в Україні щодо посилення обороноздатності держави: автореф. дис... канд. Наук держ. упр. Хмельницький, 2019. 20 с.
63. Мазій І. В. Історичні аспекти становлення волонтерської діяльності у соціальній та безпековій сфері в світі та Україні // Державне управління: удосконалення та розвиток. Київ, 2015. № 10. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/30.pdf. (дата звернення 11.08.2023)
64. Мазій І. В. Пріоритетні напрями волонтерської діяльності у провідних країнах світу. Інвестиції: практика та досвід. Київ, 2018. № 10. С. 121–125.
65. Мазій І. В. Розвиток волонтерської діяльності в Україні у безпековій сфері // Проблеми розвитку публічного управління в Україні: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Львів, 12–13 квіт. 2018 р.) / за наук. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцова. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018. С. 140–142.
66. Міністерство цифрової трансформації України URL: <https://thedigital.gov.ua/> (дата звернення 1.11.2023)
67. Марцінко Н.М. «Гібридна війна» Російської Федерації: вплив на економічний розвиток України: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Львів, 2021. 63 с.
68. Новородовський В. Іноземці та представники національних меншин у вітчизняних збройних формуваннях: особливості, проблеми, статус (2014–2018 рр.). Humanitarium. Переяслав-Хмельницький, 2018. Том. 40. Вип. 3: Філософія. С. 133–145.
69. Новородовський В. Статус іноземних добровольців в Україні (2014–2018): політико-правове забезпечення. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2019. № 3–4 (95–96). С. 254–271.
70. Отрішенко Н. Досвід революції 2013–2014: від цінностей до повсякденних практик. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. URL: <http://stmm.in.ua/archive/ukr/2014-3/11.pdf> (дата звернення 5.10.2023)

71. Павлюк К. Волонтерський рух: зарубіжний досвід та вітчизняні практики. Інвестиції: практика та досвід. Київ, 2015. № 13–14. С. 87–93.
72. Панькова О. В., Касперович О. Ю. Український волонтерський рух в умовах збройної російської агресії в контексті національних та глобальних викликів і можливостей повоєнного відновлення країни. Журнал європейської економіки. 2022. Том 21, №3. С. 277-290.
73. Панькова О. В., Касперович О. Ю., Іщенко О. В. Ресурсний потенціал волонтерського руху українського суспільства: дослідницька розвідка. Український соціум. 2016. № 1 (56). С. 65-74.
74. Панькова О. В., Касперович О. Ю., Іщенко О. В. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи. Український соціум. 2016. № 2 (57). С. 25-40.
75. Панькова О.В., Касперович О.Ю. Українське волонтерство в умовах збройної російської агресії: зміцнення потужностей через залучення ресурсів цифровізації, платформізації, ІКТ та мережевих технологій // Економічний вісник Донбасу. 2022. № 2 (68). С.113-123.
76. Паславська О. Становлення та розвиток волонтерського руху в Україні (історико-правове дослідження). URL: http://www.irbisnbuy.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuy/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21 (дата звернення 7.10.2023)
77. Паславська О. Становлення та розвиток волонтерського руху в Україні (історико-правове дослідження). Актуальні проблеми правознавства. Тернопіль, 2016. Вип. 4 (8). С. 22–28.
78. Побратими. Історії українських воїнів. За загальною редакцією Валентина Буряченка. Київ : Військо України, 2016. 224 с.
79. Погрібна В. Л. Волонтерський рух як ознака змін у ментальності українців. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, 2016. №1. С. 196-202.

80. Показники розвитку громадянського суспільства в Україні / О. Ю. Вінніков, А. О. Красно сільська, М. В. Лациба ; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. К. : «Агентство “Україна», 2012. 80 с.
81. Положення про Громадську раду при Міністерстві оборони України від 18 жовт. 2017 р. URL: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-zgromadskisty/gromadska-rada/>. (дата звернення 7.10.2023)
82. Положення про Міністерство соціальної політики. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389/2011>. (дата звернення 26.10.2023)
83. Положення про Раду з координації роботи щодо надання волонтерської та благодійної допомоги при Міністерстві соціальної політики України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0649-15>. (дата звернення 29.10.2023)
84. Положій Є. Ілловайськ: розповіді про справжніх людей. Київ, 2015. 384 с.
85. Попова С. М. Волонтерська діяльність в умовах війни на території України. Проблеми сучасної поліцейстики: тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2022 р.). Харків, 2022. С. 114–118.
86. Постанова Кабінету Міністрів України. (2003). Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1895-2003-%D0%BF> (дата звернення 19.09.2023)
87. Потапенко Я. П'ята російсько-українська війна: від майдану до східного фронту (оцінки, підходи, інтерпретації). Переяслав-Хмельницький : «Видавництво К С В», 2016. 304 с.
88. Правовий статус волонтера в Україні / Pravo, Видавництво «Юридична практика», 25.03.2022. URL: <https://pravo.ua/pravovyistatus-volontera-v-ukraini-poiasniuie-iuryst-everlegal/> (дата звернення 23.10.2023)
89. Працювати на Євро-2012 безплатно хоче рекордна кількість людей. URL: <http://www.unian.net/ukr/news/news-462928.html> (дата звернення 24.10.2023)

90. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 / 2022. Президент України. Документи. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення 1.11.2023)
91. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності та діяльності неприбуткових установ та організацій в умовах збройної агресії російської федерації проти України: Закон України від 15.08.2022 № 2520-IX. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2520-20#Text> (дата звернення 11.10.2023)
92. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI. Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>. (дата звернення 11.10.2023)
93. Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів від 10 груд. 2003 р. № 1895. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1895-2003-%D0%BF>.
94. Про затвердження Порядку формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції: Наказ Міністерства Фінансів України від 30 жовт. 2014 р. № 1089. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1471-14>. (дата звернення 24.10.2023)
95. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: Закон України від 15.08.2022 № 2500-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2500-IX#Text> (дата звернення 30.10.2023)
96. Про організацію проведення в Україні в 2001 році Міжнародного року волонтерів: Розпорядження Президента України від 22 берез. 2001 р. № 67/2001 рп. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/67/2001-рп>. (дата звернення 24.10.2023)

97. Редзюк В. Молодіжні організації України в контексті суспільно-політичного життя 2004-2014 рр. Дис. канд. іст. наук за спец.: 07.00.01 – Історія України. Переяслав, 2020. 227 с.
98. Резнік О. С. Громадські практики в перехідному суспільстві: чинники, суб'єкти, способи реалізації. К.: ІС НАНУ, 2011. 336 с.
99. Скрипник О. Соціальна, правова держава в Україні. К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. 600 с.
100. Смелов Ю. «Волонтерська армія» і ініціатива з тилу рятує Україну. Військо України. Київ, 2014. № 7. С. 8–13.
101. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко; за ред. О. В. Безпалько. К. : Академвидав, 2013. 312 с.
102. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / І. Д. Зверева, О.В. Безпалько, С. Я. Харченко [та ін.] / за заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової. Київ: Науковий світ, 2003. 233 с.
103. Сірко В. С. Адміністративно-правове забезпечення волонтерської діяльності в Україні: автореф. дис..канд. ю. наук. Одеса, 2018. 20с.
104. Стасюк Ю. Історичні джерела про участь добровольчих батальйонів у антитерористичній операції. Гілея: історичні науки. Київ, 2017. Вип. 118. С.125–130.
105. Стасюк Ю. Історичні джерела про участь добровольчих батальйонів у антитерористичній операції. Гілея: історичні науки. Київ, 2017. Вип. 118. С. 125–130.
106. Стасюк Ю. Українські добровольчі формування: створення та функціонування (2014–2015 рр.). Дис. канд. іст. наук за спец. 07.00.01. – Історія України. Київ, 2018. 281 с.
107. Томіна В. Ю. Пашаєв А. З. Порівняльно-правовий аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства в питаннях волонтерської діяльності. Південноукраїнський правничий часопис. 2019. С. 13–16. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/2/5.pdf> (дата звернення 23.10.2023)

108. Тохтарова І. Волонтерський рух в Україні: шлях до розвитку громадянського суспільства як сфери громадянських відносин. URL: http://web.archive.org/web/20160519222515/http://elzbirndu.at.ua/2014_2/5.pdf. (дата звернення 27.10.2023)
109. Трубнікова О. А. Волонтерство як форма соціальної активності особистості. Актуальні проблеми психології :збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2020. Т. 7, вип. 20. Ч. 2. С. 205–209.
110. Українське волонтерство – явище унікальне. Йому завдячуємо суверенітетом. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-jomu-zavdacuemo-suverenitetom.html>.
111. Українсько-російське протистояння: суспільний контекст URL: file:///C:/Users/Professional/Desktop/%D0%9D%D1%8B%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%8F%20%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8B/Novorodovskyi_Fenomen_dobrovolchoho_%20Volonterskoho_rukhu.pdf (дата звернення 1.11.2023)
112. Умланд А. Добровольческие вооружённые формирования и радикальный национализм в послемайданной Украине. URL: <https://politkrytyka.org/2016/03/15/dobrovolcheskie-vooruzhyonnye-formirovaniya-i-radikalnyjnatsionalizm-v-poslemajdannoj-ukraine/>. (дата звернення 19.10.2023)
113. Урман М. Люди волі: шляхи на війну. Київ, 2020. 524 с.
114. Філик Н. В. Державно-правові засади громадянського суспільства : дис. дра юрид. наук: спец.12.00.01. Національна академія внутрішніх справ. Київ. 2004. 200 с
115. Хижняк О. В. Формування толерантності у молоді та проблеми волонтерського руху в Україні // Соціологія у (пост)сучасності. Збірник тез доповідей учасників VII Міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. С. 262–263.

116. Червоненко К. С. Формування готовності майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності учнівської молоді: автореф. дис... канд. пед.наук. Мелітополь, 2019. 20 с.
117. Юрченко І. В. Інституціоналізація волонтерського руху в Україні: автореф. дис... канд. соц. наук. Київ, 2009. 16 с.
118. Янц Н. Д. Основи діяльності волонтерів: курс лекцій. Переяслав-Хмельницький, 2009. 200 с.
119. Universal Declaration on Volunteering (Загальна декларація волонтерів). URL: <https://volunteeringaustralia.org/wp-content/uploads/VA-UniversalDeclaration-on-Volunteering.pdf> (дата звернення 1.11.2023)
- 120.
121. MOBILISE PROJECT. (2022, June 1). Ukraine Wartime National Surveys. URL: <https://mobiliseproject.com/2022/06/01/ukraine-wartime-national-surveys/> (дата звернення 1.11.2023)